

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
2018-YL-007

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ REFORMLARI VE
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE TARIMINA
ETKİLERİ**

Sinan ÇİFTÇİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cemal ATICI

AYDIN

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Sinan ÇİFTÇİ tarafından hazırlanan Dünya Ticaret Örgütü Reformları ve Gelişmekte Olan Ülke Tarımına Etkileri başlıklı tez, 22/01/2018 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :	Prof. Dr. Cemal ATICI	ADÜ Ziraat Fak.	
Üye :	Prof. Dr. Ferruh IŞIN	EÜ Ziraat Fak.	
Üye :	Doç. Dr. Ferit ÇOBANOĞLU	ADÜ Ziraat Fak.	

Jüri üyeleri tarafından bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Aydın ÜNAY

Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2018

Sinan ÇİFTÇİ

ÖZET

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ REFORMLARI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE TARIMINA ETKİLERİ

Sinan ÇİFTÇİ

Yüksek Lisans Tezi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemal ATICI

2018, 63 sayfa

Bu çalışma tarımla ilgili DTÖ reformlarının ve son gelişmelerin gelişmekte olan ülkelerin ihracat performanslarına etkisini incelemektedir. 1986 yılında Uruguay turu ile başlayan ve 1995 yılında DTÖ'nün kurulması ile hız kazanan tarımsal ticaretin serbestleştirilmesine yönelik gelişmeler düzenli olarak yapılan konferanslarla güncellenerek gelişmekte olan ülkeler üzerinde yeni etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmayla ilgili tarım anlaşmasının gelişmekte olan ülke tarımına olan etkilerinin sistematik olarak analiz edilmesi ve bu konuda politika dizaynına yardımcı olacak verilerin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle DTÖ'nün yapısı ve işleyişi incelenmiş ve en son reformlar ve tarımla ilişkisi analiz edilmiştir. Ülkeler gelir gruplarına göre sınıflandırılarak toplam ve tarımsal ihracatları yıllar itibariyle belirlenmiştir. En önemli tarife dışı engellerden gıda güvenliği standartları ve gelişmekte olan ülkelere etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlar küreselleşme sürecinde yüksek ve üst orta gelir grubundaki ülkelerin ticaretten kazançlarının daha fazla olduğunu, gelişmekte olan düşük gelir grubundaki ülkelerle arasındaki makasın açıldığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinde kazanç sağlayabilmelerinin müzakerelere etkin katılımlarına, teknik ve kapasite desteğine bağlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dünya Ticaret Örgütü, Gelişmekte Olan Ülkeler, Tarım, İhracat

ABSTRACT

WORLD TRADE ORGANIZATION REFORMS AND THEIR IMPACTS ON THE AGRICULTURE OF DEVELOPING COUNTRIES

Sinan ÇİFTÇİ

M.Sc. Thesis, Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Cemal ATICI

2018, 63 pages

This study examines the impacts of WTO reforms in agriculture on the export performances of the developing countries. Major developments related to the liberalization of trade began from the 1986 Uruguay Round and accelerated with the establishment of the WTO. The updates through regular ministerial conferences lead to certain impacts on the developing countries. This study attempts to examine the impacts of these developments on the agriculture of developing countries systematically and obtain some useful outcomes for the policy design. This study first examines the structure and functions of the WTO and its relation to the agriculture. Countries are classified according to the level of income and levels of agricultural and total exports are examined. The impacts of the food safety standards, which are the main non-tariff measures, on developing countries are analyzed. The results indicate that high and upper middle-income countries benefitted the globalization more, and the gap widens between high and the low income developing countries. The results also highlight the fact that the ability of developing countries to gain from the globalization depends on the efficient participation in global trade negotiations and support in terms of technical and capacity development.

Key Words: World Trade Organization, Developing Countries, Agriculture, Export

ÖNSÖZ

Yüksek lisans ders aşaması ve tez savunmasında dikkat ve yardımlarını esirgememiş olan Değerli Tarım Ekonomisi Bölümü hocalarıma ve jüri üyelerine,

Yüksek Lisans yapmamı teşvik etmek suretiyle desteklerini daima hissettiğim Başiskele Kaymakamı Sayın Atila KANTAY'a,

Bütün yapıcı eleştirileriyle çalışmama ışık tutan Demirci Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü Sayın Fikret ÇELİK'e,

Yüksek lisans tezimin bu safhaya gelmesinde büyük emeği geçen tez danışmanım Saygıdeğer Prof. Dr. Cemal ATICI hocama,

Benim adıma uzun süre canla başla gösterdikleri maddi ve manevi destekleriyle çalışmalarımın bu noktaya gelmesini sağlayan babama, anneme, kardeşlerime,

Sevgili eşime ve oğluma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sinan ÇİFTÇİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
İÇİNDEKİLER	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xix
EKLER DİZİNİ.....	xxi
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	3
3. MATERYAL VE YÖNTEM	6
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	7
4.1. DTÖ'nün Tarihsel Süreci	7
4.1.1. GATT'ın Gelişimi.....	7
4.1.1.1. GATT'ın Amaçları.....	8
4.1.1.2. GATT'ın İlkeleri	8
4.1.1.3. GATT Müzakereleri.....	9
4.1.2. DTÖ'nün Ortaya Çıkışı.....	11
4.1.2.1. DTÖ' nün Amacı.....	12
4.1.2.2. DTÖ'nün Yapısı.....	12
4.1.2.3. DTÖ' nün Görevleri	14
4.2. GATT Müzakereleri Kapsamında Tarım Politikalarının Genel Durumu.....	14
4.3. DTÖ Tarım Anlaşması	16
4.3.1. Pazara Giriş	16
4.3.2. İç Destekler	17

4.3.2.1. Kırmızı Kutu.....	18
4.3.2.2. Mavi Kutu.....	18
4.3.2.3. Yeşil Kutu.....	19
4.3.3. İhracat Sübvansiyonları	19
4.3.4. Destek Ölçümü	19
4.4. DTÖ Tarım Müzakere Grupları.....	20
4.5. DTÖ Reformları	21
4.5.1. Singapur Bakanlar Konferansı	22
4.5.2. Cenevre Bakanlar Konferansı.....	22
4.5.3. Seattle Bakanlar Konferansı	23
4.5.4. Doha Bakanlar Konferansı	23
4.5.5. Cancun Bakanlar Konferansı.....	23
4.5.6. Hong Kong Bakanlar Konferansı	25
4.5.7. Cenevre Bakanlar Konferansı.....	26
4.5.8. Cenevre Bakanlar Konferansı.....	26
4.5.9. Bali Bakanlar Konferansı	27
4.5.10. Nairobi Bakanlar Konferansı.....	28
4.6. DTÖ' nün Gelişmekte Olan Ülke Tarımına Etkileri	31
4.6.1. Ticaret.....	31
4.6.2. Gıda Güvenliği Standartları.....	46
5. SONUÇ	48
KAYNAKLAR.....	51
EKLER	57
ÖZGEÇMİŞ.....	63

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AMS	: Aggregate Measurement of Support (Toplu Destek Ölçümü)
AT	: Avrupa Topluluğu
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ	: En Az Gelişmiş Ülkeler
FAO	: Food And Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GTB	: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
HACCP	: Hazard Analysis and Critical Control Point (Tehlike Analizleri ve Kritik Kontrol Noktaları)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ISO	: International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Örgütü)
MRL	: Maximum Residue Limit (Maksimum Rezidü Limiti)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OTP	: Ortak Tarım Politikası
SPS	: Sanitary and Phyto-Sanitary (Sağlık ve Bitki Sağlığı)
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
USD	: United States Dollar (Amerikan doları)
WB	: World Bank (Dünya Bankası)
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Yüksek Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1998-2015 (Milyar \$).....	32
Şekil 4.2. Yüksek Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$).....	32
Şekil 4.3. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1998-2015 (Milyar \$).....	33
Şekil 4.4. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$).....	34
Şekil 4.5. Alt Orta Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1995-2015 (Milyar \$).....	35
Şekil 4.6. Alt Orta Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1995-2015 (Milyar \$).....	36
Şekil 4.7. Düşük Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1995-2015 (Milyar \$).....	37
Şekil 4.8. Düşük Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1995-2015 (Milyar \$).....	38
Şekil 4.9. Toplam İşlenmemiş Tarım Ürünleri İhracatı, 1998-2015 (Milyar \$)...	39
Şekil 4.10. Toplam İşlenmiş Tarım Ürünleri İhracatı, 1998-2015 (Milyar \$).....	40
Şekil 4.11. Toplam Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)	41
Şekil 4.12. Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$)	42
Şekil 4.13. Ticaret Hadleri, 2000-2015	44
Şekil 4.14. FAO Gıda Fiyatları Endeksi, 1961-2017	45

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1. GATT Müzakereleri, 1947-1994	10
Çizelge 4.2. DTÖ Konferansları, 1996-2015	13
Çizelge 4.3. DTÖ Pazara Giriş Taahhütleri, Tarım, 1995-2004	17
Çizelge 4.4. DTÖ İç Destek Taahhütleri, Tarım, 1995-2000	18
Çizelge 4.5. DTÖ İhracat Sübvansiyonları, Tarım, 1995-2004	19
Çizelge 4.6. DTÖ, Toplu Destek Ölçümü	20
Çizelge 4.7. DTÖ Reformları, 1996-2015	29
Çizelge 4.8. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal ve Toplam İhracatta Büyüme Oranları, %, 1998-2015	43
Çizelge 4.9. Ülke Gruplarının Dünya Tarımsal ve Toplam İhracattaki Payları, 1998-2015	43

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Gelir Gruplarına Göre Ülkelerin Sınıflandırılması	57
---	----

1. GİRİŞ

Etkisini 1990'lı yıllardan itibaren gösteren küreselleşme ülkelerin dış ticaretlerinin büyük oranda artmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarımsal dış ticaretlerini geliştirebilmeleri, dış ticaret dengesini düzeltebilmeleri ve ödemeler dengesi sorunlarını giderebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticarete meydana gelen rekabet ülkelerin ticaretlerini düzenleyici bir kuruluş ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıyla birçok sektörde olduğu gibi tarımda da iç destekler, ihracat sübvansiyonları ve pazara giriş konularında önemli taahhütleri içeren Uruguay Round Anlaşması kapsamında Tarım Anlaşması hayata geçirilmiştir.

DTÖ Tarım Anlaşması ticaret bozucu etkisi olduğu varsayılan iç desteklerin ve koruma oranlarının kademeli olarak azaltılmasını amaçlamıştır. Bu anlaşmanın gelişmekte olan ülke tarımına etkileri ise tartışmalıdır. Nairobi'deki anlaşma sonrasında ticaret, rekabet politikaları, standartlar gibi konuların gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz etkileri olabileceği belirtilmiştir (Banga, 2016). Benzer eleştiriler sorun çözme mekanizmalarının gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olduğu yönünde de yapılmıştır (Wilkinson et al., 2016). DTÖ ticaret liberalizasyonu gelişmekte olan ülke tarımı açısından incelenmiş ve bu ülkelerin kazanç sağlamalarının tarife iç destek oranları arasındaki dengeyi bulmalarına bağlı olduğu belirtilmiştir (Tamini et al., 2015). Ticaret reformlarının kırsal kesimde gelir durumu düşük grupların üzerine olan etkisinin kısa dönemde çok iyi gözlemlenmediği ve etkilerinin tam olarak belirlenmesinin oldukça güç olduğu hakkında görüşler ortaya konmuştur (Verma et al., 2011). DTÖ'nün kurulmasından buyana geçen sürede özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu düzenlemelerden nasıl etkilendiğini belirlemek, bu ülkelerin ilgili anlaşmaların etkisini analiz etmede ve ileride yapılacak olan reform veya düzenlemelerde alacakları pozisyonların belirlenmesinde oldukça önemli olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde DTÖ' nün tarihsel yapısına ve işleme mekanizmasına değinilmiştir. İkinci bölümde tarım politikalarının değişimi ve genel durumu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise DTÖ Tarım Anlaşmasının ana maddelerini oluşturan pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonları açıklanmıştır. Dördüncü bölümde DTÖ tarım konusunda ülkelerin oluşturduğu müzakere grupları hakkında bilgi verilmiş ve beşinci bölümde DTÖ reformları

kapsamında Bakanlar Konferanslarında değinilen konuların üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise DTÖ' nün gelişmekte olan ülke tarımına etkileri ticaret ve standartlara uyum konuları ele alınarak tarımsal veriler yardımıyla analiz edilmiştir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Büyüktaşkın (1997) çalışmasında dünya ticaret sisteminin oluşmasında en büyük role sahip Dünya Ticaret Örgütü ile Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) işleyişini ve dünya ticaretine olan etkilerini inceleyerek Türkiye açısından değerlendirmiş ve örgütün dünya ticaretinde belirli disiplinleri ve düzenlemeleri getirmesi ile uluslararası ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunacağını ve tüm üye ülkelerin bundan olumlu etkileneceğini vurgulamıştır.

Sakarya (2002) DTÖ tarım müzakereleri sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin ve Türkiye'nin müzakere pozisyonlarını ve beklentilerini ele almış ve Türkiye'nin kendisi için avantajlı noktaları belirleyerek bir yol izlemesi gerektiğini savunmuştur.

Yenipazarlı (2003) küresel ticaret sistemi olan DTÖ'nün yasa ve kurallarını irdelleyerek Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye açısından etkilerini incelemiş ve Gelişmekte Olan Ülke devletlerinin ekonomik ve sosyal pek çok alanda yönlendirici nitelikte önemli görevleri üstlenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Aydın (2004) DTÖ tarım müzakerelerinde AB ve Türkiye'nin pozisyonlarını ele almış ve Türkiye'nin İleri Tarım Müzakerelerinde hem AB'ye uyum sürecini hem de iç dinamiklerini dengede tutması gerektiğini savunmuştur.

Yapar (2004) çalışmasında DTÖ Tarım anlaşmasının Türkiye'nin AB ve IMF ile ilişkileri de dikkate alınarak Türk tarımına etkileri incelemiş ve DTÖ tarım müzakerelerinde karşılıksız taviz ve indirimlerden kaçınmak gerektiğini savunmuştur.

Oral (2006) GATT Uruguay Turu Tarım Müzakerelerinin Türkiye'ye olası etkilerini ele almış ve dünya ticaretini düzenleyen bu örgütlerin politikalarının Türkiye tarımını olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir.

Odaman (2007) Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği çerçevesinde getirilen düzenlemeler ve bu düzenlemelerin şeker sektörüne etkisini ele alarak ortaya çıkan gelişmelerin ülkemiz açısından değerlendirmesini yapmış ve şeker sektörünün etkinliğinin artırılmasının yerinde olacağı sonucuna varmıştır.

Büyükerşen (2008) Türkiye'nin DTÖ tarım kurallarını yerine getirip getirmediğini ve DTÖ kurallarının Türkiye tarımına etkilerini incelemiş ve DTÖ kurallarına bağlı kalarak Türk tarımının desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Çam (2009) çalışmasında yeni oluşan Ortak Tarım Politikasının yapısını ele alarak DTÖ ve Türkiye tarımı açısından incelemiş ve Türkiye'nin DTÖ ve AB tarım politikaları kurallarına uyumlu olması gerektiğini belirtmiştir.

Aerts (2009) DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması ve Türkiye'nin taraf olduğu uyuşmazlıkları istatistiki veriler ile değerlendirerek incelemiş ve Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakerelerinde DTÖ üyeliğinden kaynaklanan yükümlülükleri de göz önünde bulundurmaya özen göstermesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Verma et al., (2011) ise ticaret reformlarının kırsal kesimde gelir durumu düşük grupların üzerine olan etkisinin kısa dönemde çok iyi gözlemlenmediğini ve etkilerin tam olarak belirlenmesinin oldukça güç olduğunu belirtmiştir.

Ünüvar (2012) DTÖ ileri tarım müzakerelerinde olası gümrük tarife oranı indiriminin şeker sektörüne etkisini incelemiş ve olası durumlarda tüketici refahının arttığını üretici ve sosyal refahın olumsuz etkilendiğini gözlemlemiştir.

Azmak (2012) DTÖ tarım anlaşması koşullarının Türkiye tarımına olası etkilerini incelemiş ve Türk tarımının rekabet gücünün artırılması sonucu hem OTP'ye hem de dünya ticaretine entegrasyonunun sağlanabileceğini belirtmiştir.

Kara (2012) DTÖ üyesi ülkelerin Bölgesel Ticaret Anlaşmalarına (BTA) yönelimlerinin arkasında yatan nedenleri incelemiş ve DTÖ' nün temsil ettiği çok taraflı ticaret sisteme entegre olmayan BTA'ların uluslararası ticaretin gelişmesine engel olduğunu vurgulamıştır.

Çolak (2013) Rusya'nın DTÖ'ye katılımının Rusya ekonomisine ve Türkiye ile ilişkilerine olası etkilerini incelemiş ve Rusya'nın DTÖ'ye üyeliğinin Türkiye ekonomisine olumlu etkiler yapacağını savunmuştur.

Özalp (2014) DTÖ Tarım Anlaşması çerçevesinde ileri tarım müzakerelerindeki gelişmeleri Türkiye tarımı açısından değerlendirmesini yaparak AB' ye bağlı bir

pozisyon yerine DTÖ kuralları ile pazara giriş avantajı elde edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Akman ve Aran (2015) DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansındaki gelişmeleri ele alınmış ve DTÖ'nün ülkeler için hayati öneme sahip olduğu ancak üyeler arasında devam eden derin ayrılıklar ve uyum sorunları nedeniyle müzakerelerin devam etmesinin güçleştiği ve gündemdeki konuların güncellenmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Ensari (2015) DTÖ Tarım Müzakereleri kapsamında pazara giriş uygulamalarında Türkiye'nin tutumunu ve konumunu incelemiş ve Gelişmiş Ülkelerin baskılarına karşı kazanımlardan ve imtiyazlardan vazgeçilmemesi gerektiğini savunmuştur.

Şener (2015) Küreselleşen dünya ticaretinde DTÖ'nün yerini ve neler vadettiğini ele almış ve örgütün özellikle tarım konusunda uzun yıllar sonuç alamamasının görevini yerine getiremediğinin kanıtı olduğunu dile getirmiştir.

Tamini et al., (2015) DTÖ ticaret liberalizasyonunu geliştirmekte olan ülke tarımı açısından incelemişler ve bu ülkelerin kazanç sağlamalarının tarife iç destek oranları arasındaki dengeyi bulmalarına bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Banga (2016) Nairobi'deki anlaşma sonrasında ticaret, rekabet politikaları, standartlar gibi konuların geliştirmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini belirtmiştir.

Yılmaz (2016) DTÖ Doha Turunun dünya ticaretine etkilerini incelemiş ve örgütün Güney Yarım Küreyi dışlayan ve belirli ülke gruplarının politikaları yerine tüm ülkeleri içine alan ortak politikalar geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yolchuyev (2016) DTÖ'nün uluslararası ticaretteki önemini ele alarak Türkiye açısından etkilerini incelemiş ve Türkiye'nin taraf olduğu uyuşmazlıkların genelinde hukuksal süreç yerine diplomatik siyaseti tercih etmesi Türkiye'nin kazançlı çıkmasını sağladığı sonucuna varmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini konu ile ilgili ulusal ve uluslararası kuruluşların (UN Comtrade, 2017; WB, 2017) veri tabanlarından elde edilecek ikincil veriler oluşturmaktadır. Ülkelerin ticaret akışları UN Comtrade (2017) veri tabanından elde edilmiştir. Alt Orta Gelir ve Düşük Gelirli Ülkeler için veriler 1995-2015 yılları arasını kapsarken Yüksek Gelir ve Üst Orta Gelir grubundaki ülkeler için ilgili yıllara ait ticarete konu verilerin elde edilememesi nedeniyle bu gruptaki ülkelerin ticaret akışları 1998-2015 yılları arasını kapsamıştır. Ülkelerin gelişmişlik sınıflandırması Dünya Bankası sınıflandırması esas alınarak (WB, 2017) yapılmış ve ülkeler yüksek gelir, üst orta gelir, alt orta gelir ve düşük gelir grupları olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin heterojen yapıları dikkate alınmıştır. Çalışma tarımsal ve toplam ihracat değerlerini yıllar itibarıyla grafiklilerle analiz ederek politika dizaynına yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. DTÖ'nün Tarihsel Süreci

4.1.1. GATT'ın Gelişimi

1929 yılında ortaya çıkan istikrarsızlık başta ABD olmak üzere tüm ülkeleri etkisi altına almıştır. Ülkeler bu olumsuz etkinin önüne geçebilmek amacıyla yüksek tarife oranlarına ve devalüasyonlara başvurmışlardır. Uluslararası işbirliğinden uzak ve bireyselci yaklaşımlar ile uygulanan bu politikalar sonucu dünya ticaret hacmi küçülmüş ve özellikle sanayileşmiş ülkelerin sanayi üretimleri daralmıştır (Seyidoğlu, 1998). Yaşanan bu gelişmeler ile birlikte 2. Dünya savaşının Avrupa' da meydana getirdiği fiziksel ve ekonomik yıkım, süreçlerden en çok etkilenen batılı ülkelerini uluslararası işbirliği kurmaya yönlendirmiştir. Söz konusu işbirlikleri 3 ana hedef çerçevesinde oluşmuştur. Bu 3 hedef ticareti, ekonomiyi ve yeniden yapılanmayı harekete geçirecek unsurlar olmuştur. Bu doğrultuda 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods bölgesinde 44 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen Bretton Woods konferansında IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur (Özalp, 2014). Konferansa Ticaret Bakanlarının katılmamasından dolayı ticaret konusunda herhangi bir anlaşma yapılmamıştır. Ancak ülkeler tarafından uluslararası ticaretin geliştirilmesine yönelik gerekliliğe karar verilmiştir. Bu amaçla ABD'nin girişimleri ile Uluslararası ticaretin serbestleşmesini öngören Uluslararası Ticaret Örgütünün, Havana Konferansında Havana Sözleşmesinin Mart 1948 yılında imzalanması ile yürürlüğe girmesi kararı alınmıştır. Sözleşme maddelerinin bazı sanayileşmiş ülkelerin iç politikalarına karışma özelliği taşıdığı ve yerli sanayi temsilcilerinin siyasal baskıları neticesinde örgüt faaliyete geçememiştir (Seyidoğlu, 1998).

Havana Sözleşmesi kapsamında Uluslararası Ticaret Örgütünün kurulması müzakereleri sürerken ve henüz süreçten olumlu bir gelişme çıkmaması bazı ülkeleri harekete geçirmiştir. Bu çerçevede sürece katkı sağlamak amacıyla 1947 yılında 23 ülkenin katılımı ile 1 Ocak 1948 yılından itibaren uygulanması kararlaştırılan tarifelerin indirilmesine yönelik çok taraflı GATT İsviçre'nin Cenevre kentinde imzalanmıştır. Geçici Yürürlük Protokolü olarak Uluslararası Ticaret Örgütünün içerisinde yer alması öngörülen bu anlaşma Havana Sözleşmesinin yürürlüğe girememesi nedeniyle 47 yıl uygulanmıştır (Aerts, 2009).

4.1.1.1. GATT'ın Amaçları

Dünya ticaretini engelleyici uygulamaların kaldırılmasına yönelik olarak kurulan ve faaliyetlerini bu çerçevede yürüten GATT, bir ticaret anlaşmasıdır. Kararların birlikte alınması esasına dayalı ve çok taraflı anlaşma olması bu anlaşmaya uluslararası bir örgüt niteliği kazandırmış olsa da GATT'ın kurumsal bir yapıya sahip olduğuna dair anlaşma metninde herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu kapsamda GATT'ın uluslararası çevrede kabul edilmesinde bir takım genel ve özel amaçlar bulunmaktadır. Bu amaçları şu şekilde sıralayabiliriz.

Genel Amaçlar;

- Küresel kaynakların tam kullanımını ile reel gelir ve efektif talepte dengeli büyümeyi sağlamak,
- Üyelerin yaşam standartlarını yükseltmek,
- Üretimin ve küresel ticaretin iyileşmesini sağlamaktır.

Özel amaçlar ise;

- Ticareti engelleyici her türlü tarifeler ve tarife dışı kısıtlamaları azaltmak,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Gelişmekte Olan Ülkelerin gelişimlerini göz önünde bulundurarak pazara girişlerini kolaylaştırmaktır (Çam, 2009; WTO, 2017a).

4.1.1.2. GATT'ın İlkeleri

Genel ve özel amaçları doğrultusunda çerçevesi belirlenerek kabul edilen GATT, aşağıda sıralanan temel ilkeler üzerine faaliyet göstermektedir (Büyüktaşkın, 1997; Aydın, 2004; Aerts, 2009; Büyükerşen, 2008; Çolak, 2013; WTO, 2017a).

- En Çok Kayrılan Ülke Kuralı: Bu kurala göre eğer GATT üyesi ülkelerden biri diğer üye ülkeye herhangi bir dış ticaretinde kolaylık sağlar ise kolaylığı sağlayan bu ülke anlaşma hükümlerinde yer alan istisnalar dışında tüm üye ülkelere de aynı kolaylığı sağlamak zorundadır. Anlaşmada yer alan bu istisnalar; gümrük

birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları ile gelişmekte olan ülkelere uygulanan bazı uygulamalardır.

- Tarife Dışı Engellerin Uygulanmaması Kuralı: Bu kapsamda miktar kısıtlamaları gibi tarife dışı engellerin yine anlaşma hükümlerinde yer alan bazı istisnalar

- dışında yasaklanarak tarifelere dönüştürülmesi, tarifelerin ise zamanla azaltılarak ortadan kaldırılmasını öngören kuraldır.

- Yerli Muamele Kuralı: Yurt içi ticaretlere yönelik yerli ve yabancı ürünlerin ayırım yapılmaksızın aynı düzenleme ve uygulamalara tabi tutulması kuralıdır. Bu kural iç piyasada oluşan ayırımı gidermeye yönelik olduğundan uygulanan gümrük vergilerinin farklılık göstermesi bu kuralın ihlal edilmesi anlamına gelmemektedir.

- Danışmanlık Kuralı: Buna göre üye ülkelerden herhangi birinin ticareti bozucu uygulamalarda bulunması halinde ortaya çıkacak sorunların çözülmesinde GATT arabulucuk görevi yaparak danışmanlık hizmeti verecektir. Ticari zarara uğrayan ülke anlaşma kurallarının uygulanması için GATT' a başvurur ve GATT, anlaşmazlıklara çözüm yolu bulma ve ülkeleri uzlaştırmaya yönelik girişimlerde bulunur.

- Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi Kuralı: Tüm üye ülkelerin taviz listelerinde belirtilen gümrük vergi oranları o ülke için bağlayıcı bir uygulamadır ve ülkeler bu oranların üzerine önemli ticaret ortaklarıyla herhangi bir müzakere yapmadan çıkamamaktadırlar.

4.1.1.3. GATT Müzakereleri

GATT'ın yürürlükte kaldığı süre çerçevesinde sekiz ticaret müzakeresi düzenlenmiştir (Çizelge 4.1). Bu müzakerelerin beş tanesi ikili ticari anlaşmalar niteliğinde olurken son üçü çok taraflı ticari anlaşmalar şeklinde yapılmıştır. Bu kapsamda Kennedy Round'a kadar gerçekleştirilen müzakereler madde bazında ve ikili ticari ilişkiler olarak düzenlenirken Kennedy Round'dan itibaren lineer yöntem benimsenerek istisnalar dışında tarifelerin ortalama bir oranda indirilmesi benimsenmiştir (Yenipazarlı, 2003).

Çizelge 4.1. GATT Müzakereleri, 1947-1994

Sıra No	Müzakereler	Yıl
1	Cenevre Müzakeresi	1947
2	Annecy (Fransa) Müzakeresi	1949
3	Torguay (İngiltere) Müzakeresi	1950-1951
4	Cenevre Müzakeresi	1956
5	Cenevre: Dillon Görüşmeleri	1960-1961
6	Kennedy Round	1964-1967
7	Tokyo Round	1973-1979
8	Uruguay Round	1986-1994

Kaynak: WTO, 2017a.

İlgili müzakerelerdeki başlıca sonuçlar aşağıda sunulmuştur (Yenipazarlı, 2003; Büyükerşen, 2008; Azmak, 2012; Özalp, 2014):

- 1947 Cenevre Müzakeresi: 23 ülkenin katıldığı ve GATT'ın ortaya çıktığı bu müzakerede ticareti daraltıcı önlemlerin kaldırılması kararlaştırılmış ve bu sayede önemli tarife indirimleri gerçekleştirilmiştir.
- 1949 Annecy (Fransa) Müzakeresi: 13 GATT üyesi ülke 5000 adet üründe tarife indirimine gitmiştir.
- 1950-1951 Torquay (İngiltere) Müzakeresi: Türkiye'nin de aralarında bulunduğu yeni üye ülke katılımlarının gerçekleştiği müzakerede ABD hem yeni katılan ülkeler hem de mevcut üye ülkeler ile geniş kapsamlı anlaşmalar yapmış ve ortalama %25 oranında tarife indirimi sağlanmıştır.
- 1955-1956 Cenevre Müzakeresi: Japonya'nın katılımının gerçekleştiği müzakerede tarifeler görüşülmüş ve düşük tarife indirimleri sağlanmıştır.
- 1960-1961 Cenevre: Dillon Görüşmeleri: AET'nin oluşturulması ile kurulması düşünülen gümrük birliğinin ve belirlenen ortak gümrük tarifeleri uygulamalarının GATT kapsamında değerlendirilmesi ele alınmıştır. Bu çerçevede topluluk içi uygulanan gümrük tarifelerinin GATT ile uyumlu olması gerekliliği ortaya çıkmış ancak bir sonuç elde edilememiştir.

- 1964-1967 Kennedy Round: Ticareti genişletme yasası çerçevesinde ele alınacak konuları görüşmek üzere toplanan GATT üyesi ülkelerin bakanları yeni çok taraflı müzakerelerin başlatılması kararı almışlardır. Bu kapsamda 11 gelişmiş ülke istisnalar dışında tarifelerde % 50 indirimle 35 gelişmekte olan ülke ise özel koşullar ile müzakerelere katılmayı kabul etmişlerdir.
- 1973-1979 Tokyo Round: Dünya ticaretinde meydana gelen gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuçlar tarifeler ve tarife dışı engellerin görüşülmesini gerekli kılmıştır.
- Bu kapsamda görüşmelerde birçok alanda yeni düzenlemeler ve bu düzenlemelere yönelik yeni anlaşmalar yapılmıştır.

4.1.2. DTÖ'nün Ortaya Çıkışı

Gelişmiş ülkelerin dünya pazarından daha fazla pay elde etmeye yönelik yapmış oldukları girişimler sonucu gerçekleştirilen Uruguay Round büyük çekişmelere sahne olmuş ve 7 yıl süren görüşmeler neticesinde DTÖ kurulmuş, hizmetler, fikri mülkiyet hakları gibi sanayi ürünleri dışındaki konularında görüşmelere dahil edilmesi sağlanmıştır. 1986 yılında Uruguay'ın Punto Del Este kentinde başlayan Uruguay görüşmeleri 15 Aralık 1993 yılında tamamlanarak 15 Nisan 1994 yılında Fas'ın Marakeş kentinde onaylanmış ve görüşmeler sonucu ortaya çıkan "Nihai Karar" 125 üye ülkenin bakanları tarafından bakanlar konferansında kabul edilmiştir (Bulut, 2007).

Uruguay görüşmeleri neticesinde üye ülkeler tarafından GATT kapsamında gerçekleştirilen tüm müzakerelerin dünya ticaretini genişletici, ekonomik potansiyeli artırıcı ve daha fazla istihdam, yatırım, gelir artışı sağladığı sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede dünya ticaretinde sadece mal ticaretindeki gümrük tarifelerine yönelik olan düzenlemelerin hizmetler ve fikri mülkiyet haklarını da içine alacak şekilde genişletilmesi öngörülmüştür (Yenipazarlı, 2003). Dünya ticaretini geliştirmeye yönelik uygulanması kararlaştırılan bu düzenlemelerin yalnızca gümrük tarifelerini indirmek ve tarife dışı engelleri ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan GATT geçici anlaşma metni doğrultusunda gerçekleştirilmesi üye ülkeler tarafından yetersiz görülmüştür. Küresel sorunların çağın gereklerine uygun şekilde sistemli ve disiplinli koordinasyonlar ile çözümlere kavuşturulması ihtiyacı üye ülkeleri hukuki ve yaptırım gücü olan kurumsal statüye sahip uluslararası bir örgüt oluşturmaya yöneltmiştir. Bu

kapsamda uluslararası ticaretin serbestleşmesinde önemli bir görev üstlenen ve geçici olması öngörülen fakat 47 yıl yürürlükte kalan GATT yerine 01.01.1995 yılı itibariyle fiilen çalışması kararlaştırılan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur.

4.1.2.1. DTÖ'nün Amacı

Dünya ticaretinin geliştirilmesine yönelik atılan adımlar sonucu genişletilen alanlar GATT çerçevesinde ele alınmayan birçok önemli konunun da gündeme gelmesine neden olmuştur. Çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınma gibi konuların ele alınması ile DTÖ' nün amaçları yeniden belirlenmiştir. 15 Nisan 1994 yılında imzalanan "Marakeş Anlaşması" ile örgütün amaçları şu şekilde yer almaktadır.

- Yaşam kalitesini artırmak,
- Üretim ve ticaretin geliştirilmesini sağlamaya yönelik kaynakları sürdürülebilir kalkınma amacına uygun şekilde kullanmak,
- Dünya kaynaklarını ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde ve çevreyi koruyarak kullanmak,
- Artan gelir dağılımını ve talep hacmini sağlamak,
- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretinden adil bir şekilde pay almalarını sağlamak,
- Dünya ticaretinin önündeki ayrımcı ve kısıtlayıcı tüm engellerin kaldırılmasına yönelik karşılıklı anlaşmalar yapmak,
- Müzakerelere uygun kalıcı, bütünleşmiş ve uygulanabilir "Çok Taraflı Ticaret Sistemi"'ni geliştirmek,
- Ticaret sisteminin temel ilkelerini korumak şeklinde sıralayabiliriz (Özalp, 2014; WTO, 2017a).

4.1.2.2. DTÖ'nün Yapısı

DTÖ, 164 üye ülkeden oluşmaktadır. Hali hazırda 20 ülke gözlemci ülke statüsünde yer almaktadır (WTO, 2017a). Bu kapsamda dünya ticaretinin önemli

bir kısmının DTÖ organizasyonu kapsamında yapıldığı görülebilmektedir. DTÖ'nün merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde olup sekretarya Bakanlar konferansının atadığı Genel Müdür ve 634 personel tarafından yürütülmektedir (WTO, 2017a). Bu sekretarya görev ve yetkilerini tamamen DTÖ'den almaktadır. Sekretarya DTÖ dışında herhangi bir makamdan veya devletten talimat isteyemez veya alamaz (Aerts, 2009).

DTÖ'nün en üst karar organını üye ülkelerin ticaretlerinden sorumlu ticaret bakanlarının yer aldığı "Bakanlar Konferansı" oluşturmaktadır. İki yılda bir defa yapılan Bakanlar Konferansında kararlar "konsensüs (uzlaş)" esasına göre alınmaktadır (Yenipazarlı, 2003). DTÖ'nün kuruluşundan bu yana 10 Bakanlar Konferansı gerçekleştirilmiştir (WTO, 2017b). Bu bölümde başlıklar halinde verilen konferanslar hakkında detaylı bilgiye çalışmanın reformlar bölümünde yer verilecektir. Bakanlar Konferansı Çizelge 4.2'de sunulmuştur.

Çizelge 4.2. DTÖ Konferansları, 1996-2015

Sıra No	Konferanslar	Yıl
1	Singapur Bakanlar Konferansı	1996
2	Cenevre Bakanlar Konferansı	1998
3	Seattle Bakanlar Konferansı	1999
4	Doha Bakanlar Konferansı	2001
5	Cancun Bakanlar Konferansı	2003
6	Hong Kong Bakanlar Konferansı	2005
7	Cenevre Bakanlar Konferansı	2009
8	Cenevre Bakanlar Konferansı	2011
9	Bali Bakanlar Konferansı	2013
10	Nairobi Bakanlar Konferansı	2015

Kaynak: WTO, 2017b.

Bakanlar Konferansının iki yılda bir toplanması nedeniyle bu süre içerisinde yürütülen faaliyetlerin yönetimini sağlayıcı bir organ olarak Genel Konsey meydana getirilmiştir. Örgütün yürütme organı olarak görev yapan bu yapı üye ülkelerin temsilcileri tarafından oluşturulmuş ve yılda yaklaşık 12 defa toplanması kararlaştırılmıştır. Genel konseyin üyelerini genellikle üye ülkelerin Cenevre'deki büyükelçileri temsil etmektedir. Genel Konsey, Anlaşmazlıkların Halli ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı olarak da görev yapmaktadır (Aerts, 2009).

Genel Konsey' in verdiği görevleri yapmak ve anlaşma yükümlölüklerini yerine getirmek amacıyla Konsey' in yönetiminde Mal Ticaret Konseyi, Hizmet Ticaret Konseyi ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Konseyi yer almaktadır. Bu konseylere kendi sorumluluklarında bulunan konular ile ilgili destek vermek için ise alt gruplar oluşturulmuştur (Büyükerşen, 2008).

4.1.2.3. DTÖ' nün Görevleri

DTÖ, uluslararası ticaretin sistemli, bütüncül ve uyum içerisinde yapılması için önemli görevler üstlenmiştir. Bu kapsamda DTÖ' nün görevlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Çok taraflı müzakerelerde üye ülkeler arasında görüşme için forum oluşturmak,
- Çok taraflı 28 anlaşmayı gözlemek ve yönetmek,
- Üye ülkeler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözecek mekanizmayı sağlamak,
- Üye ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirmek ve değerlendirmek,
- Dünya ticaretini geliştirmeye yönelik uluslararası kuruluşlar ile işbirliği yapmak,
- Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke ekonomilerine uluslararası ticaret sisteminin faydalarından yararlanmaları için yardım etmektir (Bulut, 2007; WTO, 2017a).

4.2. GATT Müzakereleri Kapsamında Tarım Politikalarının Genel Durumu

GATT Uruguay Turunda kabul edilen Tarım Anlaşması öncesinde tarım politikalarına yönelik düzenlemelerin olmadığı görüşü yaygınlık kazansa da GATT kapsamında sanayi ve tarım ürünleri ayrımı yapılmamış fakat yapılan düzenlemeler genellikle sanayi ürünlerine olmuştur. Müzakerelerde sanayi ürünlerinde ihracat sübvansiyonlarının yasaklanması değerlendirilirken tarım sektöründeki ihracat sübvansiyonları dünya ihracatının denge oranını geçmemesi koşuluyla serbest bırakılmıştır. Bunun yanında üretimi kısıtlamaya yönelik miktar sınırlamaları ve iç piyasayı koruyucu ithalat kotaları uygulamaları ülkeler tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda tarife dışı

destekler, ithalat kotaları, ihracat sübvansiyonları gibi araçlar ile uluslararası tarım sektörü ticaretine engeller artmıştır (Aydın, 2004).

Dillon Görüşmelerinde AT'nin OTP kapsamında uygulamış olduğu değişken vergiler ve ihracat sübvansiyonları gibi tarıma yönelik düzenlemelerin GATT kurallarına aykırı olduğu belirtilmiş ancak herhangi bir görüş birliğine varılamamıştır (Azmaç, 2012).

Kennedy Turunda pazara girişin kolaylaştırılması ve hububat, et ve süt ürünlerinde anlaşmalar yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda buğdayda tavan ve taban fiyat belirlenmesi karara bağlanmıştır. Bunun yanında et ürünlerinde ikili anlaşmalar yapılmış, bazı tarımsal ürünlerde vergi indirimlerine gidilmiştir. Süt sektöründe ise herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir (Büyükerşen, 2008).

Tokyo Turunda ise tarım sektörünün diğer sektörlerle göre daha istikrarsız olması nedeniyle ürün ayarlamasının zaman alacağından bahsedilerek üretici ve tüketici ülkeler arasında arz ve talebi belirleyici bilgi akışının sağlanması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Genel olarak müzakerelerin sonucunda tarım sektöründe istikrarsızlığı önlemeye ve ticarete serbestleşmeyi sağlamaya yönelik düzenlemelerin takibi için “Uluslararası Et Konseyi” ve “Uluslararası Süt Konseyi” oluşturulması kararlaştırılmıştır (Büyükerşen, 2008).

Tarımın dünya ticaretinin serbestleştirilmesinde istisna teşkil etmesi ABD'nin iç piyasasını korumak ve ihracatını artırarak gelir elde etmek istemesi ile ortaya çıkmıştır. Süt üreticilerini dış rekabetten korumaya yönelik 1937 yılında çıkardığı yasadan yararlanan ve süt ürünlerine koyduğu ithalat kotalarını kaldırmayı reddeden ABD, 1955 yılında GATT' a geçici statü ile “ilga hükmü” koydurtmuştur. Bu hüküm zamanla ürün ve ülke bazında farklı yöntemler ile yaygınlaşmış ve tarım korunmuştur (Oral, 2006).

Tarımda ortaya çıkan bu korumacı ve adil dünya ticareti rekabetinden uzak politikaların yaygınlaştığı dönemde 1962 yılında AT tarafından Ortak Tarım Politikası (OTP) kabul edilmiştir. ABD, dünyada yaşanan gelişmelerden dolayı ve dış ticaretine etkisinin olmayacağı düşüncesiyle bu oluşuma karşı herhangi bir tavır sergilememiştir. ABD ve AT arasında karşılıklı tavizler ile tarımda önemli ticaret hamleleri gerçekleştirilmiştir. ABD'nin Ortak Tarım Politikasına karşı tavır almaması ile AT, ABD' den ithal ettiği soya çekirdeği ve küspesi ile mısır

glüteninde gümrük vergilerini sıfırlamıştır. ABD ise AT' ye ihraç ettiği hayvan yemlerini düşük fiyattan vererek AT'nin süt ürünlerinde gelişimini desteklemiştir. Dünya pazarında karşılıklı anlaşmalar ile işbölümü ve pazar paylaşımı doğmuş, tahılda ABD, süt ürünlerinde ise Avrupa dünya pazarının ihtiyacını karşılamıştır. 1980' li yıllara gelindiğinde üretimin artırılmasına yönelik uygulanan destekleyici politikalar neticesinde gelişmiş ülkelerde tarımsal ürün fazlalığı ortaya çıkmış ve AT net ihracatçı konumuna geçerken Brezilya, Yeni Zelanda, Endonezya gibi tarımsal üretime elverişli üçüncü dünya ülkelerinin atılımları ile dünya pazarından daha fazla pay almak istemeleri ABD' yi harekete geçirmiştir. Tarımda kısıtlamaların öncüsü olup müzakerelerde tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi görüşünün karşısında yer alan ABD, yaşanan son gelişmelerden tedirgin olarak tüm baskısıyla tarımı Uruguay Turunun gündemine almayı başarmıştır (Özalp, 2014).

4.3. DTÖ Tarım Anlaşması

1986 yılında başlayan Uruguay Turunun kuşkusuz en önemli gündem maddesi tarımdır. Tarımda serbestleşmenin sağlanmasına yönelik atılan en büyük adım olarak adlandırılan Uruguay Turu özellikle coğrafi yapısı itibariyle tarımsal üretimi büyük olan Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada, Arjantin, Brezilya gibi 14 ülke ile dünya pazarını elinde bulunduran ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerin çekişmelerine sahne olmuştur. Cairns grubu olarak adlandırılan bu ülkeler ile ABD tarımda serbestleşmeyi savunurken tarım sektöründe korumaları yüksek olan AB, Japonya gibi ülkeler bu görüşün karşısında yer almışlardır (Yapar, 2004).

Tarımda serbestleşmeye yönelik düzenlemeler konusunda ABD, Japonya ve AB ülkelerinin farklı görüş bildirmeleri 4 yıl olarak kararlaştırılan Uruguay Turunu 4 yıl daha uzatmıştır. Sonunda ülkeler arasında anlaşmaya varılmış ve 3 konu üzerinde taahhüt verilmiştir. Bu konular pazara giriş, iç destekler ve ihracattaki sübvansiyonlardır (Seyidoğlu, 1998). İlgili taahhütler Çizelge 4.4 ve 4.5'te sunulmuştur.

4.3.1. Pazara Giriş

DTÖ' ye üye ülkeler Tarım Anlaşması çerçevesinde tarımsal dış ticarete konu olan tüm tarife dışı engelleri kaldırarak gümrük tarifelerine dönüştürmeyi ve bu tarifelerde de indirimle gidilmesini kabul etmişlerdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan

lkeler için bu taahhütler verilmek zorunda iken En Az Gelişmiş lkeler bu taahhütlerin dışında tutulmuştur (Azmak, 2012).

DT Tarım Anlaşması kapsamında gelimi ülkeler 6 yıl içerisinde tüm tarımsal ürünlerde ortalama % 36, her bir tarım ürünü için ise en az % 15 indirim yapmayı taahhüt etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler için ise bu süre 10 yıl olarak belirlenmiş ve tüm tarımsal ürünlerde % 24, her bir tarım ürünün de ise % 10 indirim taahhüdün de bulunmuşlardır.

Çizelge 4.3. DT Pazara Giriş Taahhütleri, Tarım, 1995-2004

lke Grubu	İlgili rnler	Yıl	İndirim Oranları (%)
Gelişmiş lkeler	Tüm Tarımsal rnler (Ortalama)	6 yıl (1995-2000)	36
	Her bir rn (En az)		15
Gelişmekte Olan lkeler	Tüm Tarımsal rnler (Ortalama)	10 yıl (1995-2004)	24
	Her bir rn (En az)		10

Kaynak: WTO, 2017c.

4.3.2. İ Destekler

DT Tarım Anlaşması kapsamında ele alınan bir diğ er önemli konu ise ye ülkelerin ulusal tarım politikalarının düzenlenmesidir. Özellikle tarımsal alanda gelimi ülkelerce tarımsal üretim ve ticaretine yapılan i destekler sonucu uluslararası tarımsal ticarete rekabeti bozucu etkiler ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına yönelik DT tarafından ye ülkelerin ulusal tarım politikalarına sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar toplam yapılan i desteklerde verilen indirim taahhütleri olacağı gibi üretim değeri üzerinden sınırlamalar şeklinde de olmaktadır (Ensari, 2015). ye lkeler tarafından i desteklerde gelimi ülkeler için 6 yıl içerisinde % 20 oranında gelişmekte olan ülkelerde ise 10 yıl içerisinde % 13 oranında indirime gidilmesi kararlatırılmıtır.

Çizelge 4.4. DTÖ İç Destek Taahhütleri, Tarım, 1995-2000

Ülke Grubu	İlgili Ürünler	Yıl	İndirim Oranları (%)
Gelişmiş Ülkeler	Toplam Destek	6 yıl	20
Gelişmekte Olan Ülkeler	Toplam Destek	10 yıl	13

Kaynak: WTO, 2017c.

DTÖ tarafından üye ülkelerin tarımsal destekleme alanları içerisine alacakları konular tespit edilmiş ve bu konuların uluslararası ticareti bozucu etkileri göz önünde bulundurularak 3 kategoride ele alınmıştır. Bunlar; Kırmızı Kutu, Mavi Kutu ve Yeşil Kutudur.

4.3.2.1. Kırmızı Kutu

Tarımsal ticarete olumsuz etkilerinin olduğu düşünülen ve uygulanması yasak olan desteklerin yer aldığı kategori “Kırmızı Kutu” olarak adlandırılmıştır. Bu kutunun içerisine giren destekleme türleri; mavi ve yeşil kutudaki destekler haricinde kalan, fiyat destekleri ve müdahaleleri ile tarımsal üretimi doğrudan etkileyen sübvansiyonlardır (WTO, 2017c).

Üye ülkeler Kırmızı Kutu içerisinde yer alan destekleme türlerini “de minimis” kuralı çerçevesinde uygulayabilmektedirler. Bu kural gereği Gelişmiş Ülkeler toplam tarımsal üretim değerinin % 5’ ini Gelişmekte Olan Ülkeler ise % 10’ unu geçmeyecek şekilde Kırmızı Kutu desteklerini uygulayabilirler (Odaman, 2007).

4.3.2.2. Mavi Kutu

Üretimde sınırlama getirmek amacıyla yapılan doğrudan ödemeler sabit alan, ürün veya belirli sayıdaki hayvan için yapılıyorsa bu destekleme türleri “Mavi Kutu” içerisinde değerlendirilmektedir. Bu desteklemeler indirim taahhütlerinden muaf tutulmaktadır. İndirimden muaf olabilmelerinin kuralı ise bu ödemelerin baz üretim seviyesinin %85 ve altı oranda uygulanması gereğidir (Büyükerşen, 2008). Tütün üretimine uygulanan kota ve çay budama tazminatı bu kutu içerisinde yer alan desteklere örnek verilebilir (Ünüvar, 2012).

4.3.2.3. Yeşil Kutu

“Yeşil Kutu” olarak adlandırılan bu kutudaki desteklemeler indirimden muaf desteklemeler olup ticareti bozucu etkisi olmayan veya ticareti çok az olumsuz etkileyen desteklemelerdir. Bu kutudaki desteklemeler tarımsal fiyat ve üretimi doğrudan etkilememektedir. Doğrudan gelir desteği, kalkınma planları, eğitim ve hizmet destekleri, gıda güvenliği programları, altyapı çalışmaları, zararlı ve hastalıklarla mücadele gibi uygulamalar bu desteklemeler içerisinde yer almaktadır (Sakarya, 2002).

4.3.3. İhracat Sübvansiyonları

Uluslararası tarım ticaretini bozucu etkisi olan ve gelişmiş ülkeler tarafından yoğun bir şekilde uygulanan tarımsal ürünlere yapılan ihracat sübvansiyonları Tarım Anlaşması çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu konuda bazı düzenlemelere yer verilmiştir. İhracat sübvansiyonları, ihracat harcamaları ve ihracat miktarları olarak 2 kısımda ele alınmıştır. Bu çerçevede Gelişmiş Ülkeler 6 yıl içerisinde ihracat sübvansiyonu harcamalarını %36, sübvansiyonlu ihraç ürün miktarlarını % 21 oranında azaltacaklarını taahhüt etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranlar ihracat sübvansiyonu harcamaları için % 24, sübvansiyonlu ihraç ürün miktarları için % 14 oranındadır. Gelişmekte olan ülkeler bu taahhütleri 10 yıllık süre içerisinde gerçekleştirmeleri kararlaştırılmıştır.

Çizelge 4.5. DTÖ İhracat Sübvansiyonları, Tarım, 1995-2004

Ülke Grubu	Tarımsal Ürünler	Yıl	İndirim Oranları (%)
Gelişmiş Ülkeler	İhracat Harcamaları	6 yıl	36
	İhracat Miktarları		21
Gelişmekte Olan Ülkeler	İhracat Harcamaları	10 yıl	24
	İhracat Miktarları		14

Kaynak: WTO, 2017c.

4.3.4. Destek Ölçümü

DTÖ kurallarına göre kalkınma ve üretimden bağımsız direkt ödemeler dışındaki tarımsal destekler (sübvansiyonlar, fiyat destekleri vb.) indirim taahhütlüne dahildir. Ancak De Minimis kuralına göre bir yılda toplam ticareti bozucu destek

ilgili ürünün toplam üretim değerinin gelişmiş ülkelerde % 5, gelişmekte olan ülkelerde ise % 10 değerinin altındaysa bu indirim tabi değildir. Ayrıca ürün spesifik olmayan destekler için de bu durum geçerlidir. İndirim taahhütleri Toplu Destek Ölçümü (Aggregate Measurement of Support, AMS) üzerinden yapılır. Bütün üyeler destek miktarlarını DTÖ'ye bildirmekle yükümlüdürler. İlgili örnek Çizelge 4.6'da sunulmuştur.

Çizelge 4.6. DTÖ, Toplu Destek Ölçümü

Buğday:
Müdahale Fiyatı: \$255/Ton
Dünya Fiyatı: \$110/Ton
Üretim: 2 Milyon Ton
Üretim Değeri: \$510.000.000
AMS1: $(255-110) \times 2 \text{ Milyon Ton} = \$510.000.000$
(De Minimis Düzeyi: \$25.000.000)
Arpa:
Fark Ödemesi: \$3.000.000
Üretim Değeri: \$1.000.000
AMS2: \$3.000.000
(De Minimis: \$5.000.000)
Yağlı Tohumlar:
Fark Ödemesi: \$13.000.000
Gübre Sübvansiyonu: \$1.000.000
Üretim Değeri: \$250.000.000
AMS3: \$14.000.000
(De Minimis: \$12.500.000)
Ürün Spesifik Olmayan Destekler:
Faiz Sübvansiyonu: \$4.000.000
Toplam Tarımsal Üretim: \$860.000.000
AMS4: \$14.000.000
(De Minimis: \$43.000.000)
Total AMS (A1+13): \$304.000.000

Kaynak: WTO, 2017a.

4.4. DTÖ Tarım Müzakere Grupları

Tarım Müzakereleri kapsamında ülkeler kendi menfaatleri doğrultusunda sonuçlar elde etmek istemelerine yönelik benzer politika benimseyen diğer ülkeler ile ilişkilerini geliştirmişler ve bu ülkeler örgüt içerisinde gruplar kurmuşlardır. Bu müzakere grupları şu şekildedir;

Geçiş Dönemindeki Düşük Gelirli Ekonomiler Grubu: Ermenistan, Kırgızistan gibi 4 ülkenin oluşturduğu bu grup En az Gelişmiş Ülkeler ile aynı muameleye tabi olmak istemektedirler (WTO, 2017c; Büyükerşen, 2008).

Cairns Grubu: Tarımsal üretimleri yoğun tarım ihracatçısı olan Arjantin, Avustralya, Kanada gibi 19 ülkeyi içerisine alan ve tarımda serbestleşmeyi savunan ülkeler grubudur.

Tropikal Ürünler Grubu: Bolivya, Kosta Rika gibi tropikal ürün yetiştiriciliği yapan 8 üye ülkenin oluşturduğu bu grup tropikal ürünlerin pazara girişlerinin kolaylaştırılması gerektiğini savunmaktadırlar.

G-10: İsrail, Japonya, Norveç gibi 9 üye ülke tarafından meydana getirilen bu grup ticari olmayan kaygılardan dolayı tarımın özel olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler.

G-20: Brezilya, Mısır, Meksika gibi 23 Gelişmekte Olan Ülkenin yer aldığı grup tarım konusunda Gelişmiş Ülkelerin reform yapmaları ve Gelişmekte Olan Ülkelere karşı esnek olunması gerektiğini savunmaktadırlar.

G-33: Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ve toplam 47 üye ülkeden oluşan bu grup tarımda Gelişmekte Olan Ülkeler için pazara giriş konusunda daha fazla esneklik tanınması gerektiğini savunmaktadırlar.

Pamuk Grubu: Batı Afrika Ülkeleri olan 4 Pamuk yetiştiricisi ülke pamuğa yapılan sübvansiyon ve tarifelerin azaltılmasını istemektedirler.

ABD: Tarımın serbestleştirilmesi yönünde önemli bir aktör olan ABD, pazara giriş konusunda serbestleşmeyi savunurken iç destekler konusunda korumacı bir tavır sergilemektedir

AB: Tarım konusunda önemli bir diğer aktör olan AB, müzakereler sonucu ortaya çıkan sonuca göre tavrını ortaya koyan ancak daha korumacı politikalar sergileyen bir görüş sergilemektedir.

4.5. DTÖ Reformları

DTÖ'nün kurulmasına müteakiben iki yılda bir defa Bakanlar Konferansının yapılması karara bağlanmış ve bugüne kadar 10 Bakanlar Konferansı

gerçekleştirilmiştir. GATT’ dan DTÖ’ ye geçiş ile birlikte müzakere konularının genişlemesi ve Gelişmekte Olan Ülkelerin müzakere konuları üzerinde daha fazla baskı unsuru oluşturması Konferansların çetin bir ortam içerisinde yapılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerin istekleri doğrultusunda olmayan bu sonuç ise gerek müzakere sürelerinin uzamasına gerekse de müzakerelerin tıkanma noktasına gelmesine neden olmuştur. Tüm bu olumsuz tabloya rağmen bazı müzakere konularında uzlaşa sağlanmış ve ilerleme kaydedilebilmiştir.

4.5.1. Singapur Bakanlar Konferansı

1996 yılında gerçekleştirilen ilk Bakanlar Konferansı özelliği taşıyan ve bundan sonraki Bakanlar Konferansında ele alınacak konuları içeren bu konferansta;

- Yatırım ve rekabet,
- Kamu alımlarında şeffaflık,
- Ticaretin kolaylaştırılması başlıkları gündeme alınmış ve bu başlıklar altında çalışma grupları oluşturulmuştur (Yılmaz, 2016).

4.5.2. Cenevre Bakanlar Konferansı

1998 yılında İsviçre’nin Cenevre kentinde gerçekleştirilen Cenevre Konferansında geçmiş dönemlerde belirlenen ve aşağıda yer alan kararların gözden geçirilmesi ele alınmıştır;

- Alınan kararların değerlendirilmesi,
- Korumacı sistemin reddedilmesi,
- En Az Gelişmiş Ülkelerin pazara erişimlerinin kolaylaştırılması,
- Çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesi,
- Ülkelerin DTÖ ticaret kurallarına entegrasyonunun sağlanması gibi konulara yer verilmiştir (WTO, 2017b).

4.5.3. Seattle Bakanlar Konferansı

DTÖ' nün 3. Bakanlar Konferansı ABD'nin Seattle kentinde gerçekleştirilmiş ve önemli gelişmelere sahne olmuştur. DTÖ karşıtı gösterilerin damga vurduğu bu konferansta herhangi bir ilerleme kaydedilememesi nedeniyle süreç tıkanmıştır. Singapur konularının ele alındığı, sanayi tarifeleri ile antidamping uygulamaları ve yeni müzakere turunun oluşturulması konularında önemli ayrılıkların yaşandığı konferans sonucu bildiri metni yayınlanamamıştır (Şener, 2015).

4.5.4. Doha Bakanlar Konferansı

DTÖ 4. Bakanlar Konferansı, Seattle' deki başarısızlığın giderilmesi ve DTÖ' nün dünya ticaretindeki öneminin yeniden tesis edilmesi amacıyla 2001 yılında Katar'ın başkenti Doha' da gerçekleştirilmiştir. Doha Kalkınma Turu kapsamında 12 başlık altında müzakereler başlamış ve 2005 yılına kadar tamamlanmasına karar verilmiştir.

- Uruguay Turunda çözüme kavuşturulamayan konuların çözümlenmesi,
- Çevre, yatırım, rekabet ve kamu alımlarında şeffaflık konularının ele alınması,
- Tarımda ihracat sübvansiyonlarına yönelik uygulamalarda indirime gidilmesi,
- Tarımda pazara girişin iyileştirilmesi,
- Tarımda iç desteklerde düzenlemelerin yapılması,
- Ticari fikri mülkiyet hakları konularının görüşülmesi,
- Sanayi ürünlerinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Kalkınma vizyonu çerçevesinde yeni bir gündemin oluşturulması gibi başlıklar altında müzakereler gerçekleştirilmiş ve uzlaşa sağlanmıştır (Çam, 2009).

4.5.5. Cancun Bakanlar Konferansı

Meksika'nın Cancun kentinde gerçekleştirilen 5. Bakanlar Konferansı üyeler arasında yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Üyeler Doha Kalkınma Gündemi adı altında belirlenen birçok konu üzerinde uzlaşa

sağlayamamış ve ilerleme kaydedilememiştir. Bu kapsamda müzakereler neticesinde varılan sonuçlar şu şekildedir;

- Singapur konuları gündemden çıkarılmıştır.
- Pamuk konusunda müzakereler Gelişmiş Ülkeler tarafından ileri tarihlere atılmıştır.
- Tarım ürünlerinde Uruguay Turu çerçevesinde ele alınan konular üzerinde ilerleme sağlanamamıştır.
- Tarım dışı ürünlerde pazara giriş konusunda yeni adımlar atılamamıştır (Çam, 2009).

Cancun Bakanlar Konferansının başarısız olmasıyla sürecin tamamlanmasına yönelik girişimler sonucu 2004 yılında Cenevre’ de çerçeve metin kabul edilmiştir.

- Gümrük vergilerinde yüksek orana karşı yüksek miktarda indirim taahhüdü kabul edilmiştir.
- Gelişmekte Olan Ülkeler için daha düşük indirim oranları ve daha uzun vadede gerçekleştirme hakkı tanınmıştır.
- Hassas ürünler için tüm ülkelere tarife ayrıcalığı getirilmiştir.
- İhracat sübvansiyonları ve eş etkili destekler müzakereler sonucu belirlenen zamanda kalkması taahhüt edilmiştir.
- Ticareti bozucu herhangi bir yardım programı uygulanmayacağı karara bağlanmıştır.
- İç desteklerde desteklemesi yüksek ülkelerin daha çok indirime gitmesi istenmiştir.
- İç destek kutularında belirlenen çerçevenin uygulanması konusu yinelenmiştir (Büyükerşen, 2008).

4.5.6. Hong Kong Bakanlar Konferansı

2005 yılında Hong Kong'da düzenlenen 6. Bakanlar Konferansı üye ülkelerin birbirlerini suçlayıcı ifadeler kullanmaları ile başlamıştır. Gelişmiş Ülkeler Gelişmekte Olan Ülkelerin pazarlarını yeterince dış ticarete açmadıkları yönünde eleştiriler de bulunurken Gelişmekte Olan Ülkeler ise Gelişmiş Ülkelerin reformlarının sadece görüntüde yapıldığı görüşünü dile getirmişlerdir. Bu tartışmaların sonucunda tarım ve tarım dışı pazara giriş, hizmetler ticareti, kalkınma konularında uzlaşa sağlanarak Bakanlar Deklarasyonu yayımlanmıştır. Buna göre;

- İç desteklerde AMS oranı yüksek ülkelerin desteklemelerde daha fazla indirim gitmesi karara bağlanmıştır.
- Tüm üye ülkelerin ihracat sübvansiyonlarını 2013 yılı itibariyle kaldırması kararlaştırılmıştır.
- 180 gün altındaki kredi ve sigorta programlarının pazara uyumlu hale getirilmesi belirtilmiştir.
- Acil durumlarda gıda yardımlarının sektöre uğramaması yönünde fikir birliğine varılmıştır.
- Pamuk konusunda Gelişmiş Ülkelerin sübvansiyonları 2006 yılı sonuna kadar kaldıracağı karara bağlanmıştır.
- Gelişmekte Olan Ülkelerin belirli sayıda özel ürünleri Kırsal Kalkınma ve gıda güvenliği kapsamında belirleyebileceği belirtilmiştir.
- En Az Gelişmiş Ülkelerin pamuk konusunda tarifersiz ve kotasız pazara girişlerinin sağlanacağı kaydedilmiştir.
- Tarımda pazara giriş tarife indirimlerinin dört bant şeklinde olacağı ancak eşik değerlerin ve indirimlerin hangi düzeyde olacağı sonraki dönemde belirlenmesi kararlaştırılmıştır (Çam, 2009).

Tüm bu konular üzerinde uzlaşa sağlanmasına yönelik kararlar alınmış gibi görünse de farklı çıkar gruplarının varlığı ve konuların hassasiyeti süreci sonuçlandırmayı başarısız kılmıştır. Ancak müzakerelerin sürdürülmesi ile

konuların canlı tutulması ve turun devamı yönünde görüş birliğine varılmıştır (Çam, 2009).

4.5.7. Cenevre Bakanlar Konferansı

Hong Kong Konferansı ile yapılan uzun müzakereler neticesinde varılan uzlaşının ardından 2008 yılında dünyada ortaya çıkan finansal krizler ülkeleri özellikle ABD’ yi yeni ekonomik senaryolar oluşturmaya sevk etmiştir. Bu senaryolar daha çok gelişmiş ülkeleri rekabet gücü yüksek sektörlerde ticaretin serbestleştirilmesi yönünde istekli olmaya yönlendirirken diğer konularda ise korumacı bir politika izlemeleri ile serbestleştirme karşıtı tavır almalarına neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmelerin gölgesinde 2009 yılında 7. Bakanlar Konferansı İsviçre’nin Cenevre kentinde yapılmıştır. Bu kapsamda alınan kararlar şu şekildedir;

- 2010 yılı itibariyle sorunlu tüm müzakere konularının çözümlenmesine karar verilmiştir.
- ABD, Hindistan, Çin gibi ülkelerin pazara girişleri kolaylaştırması gerektiğini savunmuştur.
- Muz üreticisi ülkeler AB pazarına tarifesiz girmeyi talep etmişlerdir.
- Pamuk konusunda pamuk üreticisi ülkeler ABD’nin pamuk politikasından rahatsızlık duyduklarını ve reformların yapılması gerektiğini dile getirmişlerdir (Özalp, 2014).

Bu kapsamda 7. Bakanlar Konferansı Doha Gündem konuları üzerinde herhangi bir ilerleme kaydedilemeden sona ermiştir.

4.5.8. Cenevre Bakanlar Konferansı

2011 yılında Cenevre kentinde yapılan 8. Bakanlar Konferansı “Çok Taraflı Ticaret Sistemi, Doha Gündem Maddeleri ve kalkınma” konu başlıkları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çok taraflı ticaret sisteminin önemine vurgu yapılan bu toplantıda tek paket halinde ele alınan konular üzerinde ilerlemenin mümkün olmadığı müzakere edilebilir konular üzerinde toplantıların gerçekleştirilmesinin daha isabetli olacağı fikri öne sürülmüştür. Bu kapsamda;

- Kamu Alımları Anlaşmasının içeriğinin geliştirilerek revize edilmesi kararlaştırılmıştır.
- Çok Taraflı Ticaret Sisteminin üyelerin çıkarları gözetilerek güçlendirilmesinin kalkınma, istihdam ve ekonomik büyüme açısından önemine değinilmiştir.
- Doha Kalkınma Gündeminde yer alan konuların tek paket şeklinde ele alınmasının mümkün olmadığı görüş birliğine varılması muhtemel konular üzerinde müzakerelerin sürdürülmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir.
- Küresel tedarik zincirinin etkin teşkilatlanmasının değerlendirilmesi üyeler tarafından talep edilmiştir (Kara, 2012).

Konferansta ele alınan konular üzerinde uzlaşısı Çok Taraflı Ticaret Sisteminin öneminin tüm üyelerce kabul görmesi, Kamu Alımları Anlaşmasında revizyona gidilmesi başlıklarında olabilmıştır. Özellikle tarım konusunda herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.

4.5.9. Bali Bakanlar Konferansı

Endonezya'nın Bali kentinde 2013 yılında gerçekleştirilen 9. Bakanlar Konferansında Çok Taraflı Ticaret Anlaşması konusunda ülkeler arasında yaşanan ayrılıkların aşılması sonucu müzakerelerde ortak kararlar alınarak ilerleme kaydedilebilmiştir. Konferansta ortak karar alınabilecek konular üzerinde durularak "erken hasat" yaklaşımı benimsenmiştir. Konferans sonucu 10 adet karar üzerinde uzlaşısı sağlanmıştır.

- 2006 yılından itibaren tartışılan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması müzakereleri sonuçlandırılmıştır. 31 Temmuz 2015 yılında yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.
- En Az Gelişmiş Ülkelerin kalkınmalarına yönelik taahhütsüz ve tarifersiz pazara giriş imkanlarından yararlanmaları yönünde uzlaşısı sağlanmıştır.
- Pamuk ticaretinde uygulanan tarife ve tarife dışı önlemlerin izlenmesi ve bu yönde çalışmalar yapılması karara bağlanmıştır.
- Tarım ticaretini bozucu ihracat sübvansiyonları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması noktasında taahhütler yinelenmiştir.

- Tarım ihracatçısı ülkelerin mağduriyet yaşamamalarına yönelik tarife kotası kullanım usullerinde düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır.
- Kırsal istihdam programları, toprak muhafazası gibi kırsal kalkınmayı destekleyici konuların iç destek indirimine tabi kılınmaması kararlaştırılmıştır (Fırat, 2013).

Bali Bakanlar Konferansında Doha Kalkınma Gündemi kapsamında ele alınan konuların kısıtlı da olsa bazıları üzerinde anlaşmaya gidilmesi turun tamamlanması noktasında çabaları hızlandıracağı düşünülmüştür.

4.5.10. Nairobi Bakanlar Konferansı

Kenya'nın başkenti Nairobi' de 2015 yılında düzenlenen 10. Bakanlar Konferansı 14 yıl önce başlayan Doha Turunun yine tamamlanamaması ile sonuçlanmıştır (Yolchuyev, 2016). Bir önceki Bakanlar Konferansında uzlaşi yapılabilecek konular üzerinde müzakerelerin devam etmesi usulü bu konferansta da benimsenmiş ve bazı müzakere konularında görüş birliğine varılabilmektedir. Konferansta ülkelerin Doha Turuna yaklaşımları daha net ortaya çıkmış ve özellikle ABD ve AB gibi gelişmiş ülkeler ikili ve bölgesel anlaşmalara yönelerek Doha Turu müzakerelerine daha mesafeli tavır sergilemişlerdir. Konferansta müzakereler sonucu üzerinde uzlaşi sağlanan konular şu şekildedir;

- İhracat sübvansiyonlarını Gelişmiş Ülkeler hemen kaldırırken Gelişmekte Olan Ülkeler 2018 yılına kadar (daha önce bildirim yapılanlar için 2022 sonu olmak üzere) kaldırmaları kararlaştırılmıştır.
- Pamuk konusunda En Az Gelişmiş Ülkelerin pazara girişleri kolaylaştırılarak herhangi bir kota ve tarife uygulanmayacağı belirtilmiştir.
- Bilgi iletişim teknolojilerinde 1 Temmuz 2016 tarihine kadar gümrük vergileri aşamalı olarak kaldırılacağı dile getirilmiştir.
- Gıda arz güvenliğine yönelik kamu stokları Tarım Komitesi özel oturumunda ele alınmasına karar verilmiştir (Akman ve Aran, 2015).

Nairobi Bakanlar Konferansında Doha Turu konularının tümünde bir uzlaşa sağlanamazken özellikle tarım konusunda ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması hususunda önemli bir adım atılmıştır. İlgili Reformlar Çizelge 4.7’de sunulmuştur.

Çizelge 4.7. DTÖ Reformları, 1996-2015

Sıra No	Konferanslar	Ele Alınan Konular	Açıklama
1	Singapur Bakanlar Konferansı (1996)	-Yatırım ve rekabet, -Kamu alımlarında şeffaflık, -Ticaretin kolaylaştırılması.	İlgili konularda çalışma grupları oluşturulması kararlaştırılmıştır.
2	Cenevre Bakanlar Konferansı (1998)	-Alınan kararların değerlendirilmesi, -Korumacı sistemin reddedilmesi, -En Az Gelişmiş Ülkelerin pazara erişimlerinin kolaylaştırılması, -Çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesi, -Ülkelerin DTÖ ticaret kurallarına entegrasyonu.	Konuları ele alınmıştır.
3	Seattle Bakanlar Konferansı (1999)	-Singapur konuları	Uzlaşa sağlanamamıştır.
4	Doha Bakanlar Konferansı (2001)	-Çevre, yatırım, rekabet ve kamu alımlarında şeffaflık, -ihracat sübvansiyonlarında indirim, -Pazara girişin iyileştirilmesi, -İç desteklerin düzenlenmesi, -Ticari fikri mülkiyet hakları konuları, -Tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, -Kalkınma vizyonu.	İlgili konular değerlendirilerek uzlaşa sağlanmıştır.
5	Cancun Bakanlar Konferansı (2003)	-Singapur konuları, -Pamuk konusu, -Uruguay Turu, -Pazara giriş.	Uzlaşa sağlanamamıştır.
6	Hong Kong Bakanlar Konferansı (2005)	-En Az Gelişmiş Ülkelerin tarifersiz ve kotasız pazara girişleri, -İhracat sübvansiyonlarının 2013 yılına kadar kaldırılması, -İç desteklerde gelişmişlik düzeyine göre indirimde gidilmesi, -Pamuk ticaretinde sübvansiyonların 2006 yılına kadar kaldırılması, -Pazara girişte kolaylık sağlanması, -Özel ürün belirlenmesinin sağlanması.	Uzlaşa sağlanmıştır.

Çizelge 4.7. DTÖ Reformları, 1996-2015 (devamı)

7	Cenevre Bakanlar Konferansı (2009)	-Müzakere konularının 2010 yılına kadar çözümlenmesi, -Muz ticaretinde tarifelerin kaldırılması talebi, -Pamuk ticaretinde ABD'nin reform yapmaması, -Çin, Hindistan gibi ülkelerin pazara girişleri kolaylaştırması talebi.	Konular dile getirilmiş ancak ilerleme kaydedilmemiştir.
8	Cenevre Bakanlar Konferansı (2011)	-Kamu Alımları Anlaşmasının revize edilmesi, -Konuların tek pakette görüşülmesinin reddedilmesi, -Çok Taraflı Ticaret Sisteminin önemi, -Küresel tedarik zinciri sisteminin güçlendirilmesi.	İlgili konularda ortak görüş yansıtılmıştır.
9	Bali Bakanlar Konferansı (2013)	-Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması, -En Az Gelişmiş Ülkelerin kalkınmalarına yönelik taahhütsüz ve tarifersiz pazara giriş imkânı verilmesi, -Pamuk konusunda çalışma yapılması, -İhracat sübvansiyonları ve eş etkili önlemlerin kaldırılması, -Kırsal kalkınmanın iç destek indirimlerinden muaf tutulması, -Tarife kotası uygulama usullerinde düzenleme yapılması.	İlgili konularda uzlaşma sağlanmıştır.
10	Nairobi Bakanlar Konferansı (2015)	-İhracat sübvansiyonlarının 2018'e kadar kaldırılması, -Pamukta EAGÜ'lere uygulanan tarifelerin kaldırılması, -Bilgi iletişim teknolojilerinde gümrük vergilerinin 2016 yılına kadar kaldırılması, -Kamu stokları konusunun ele alınması.	İlgili konularda fikir birliğine varılmıştır.

Kaynak: WTO, 2017b; Yılmaz, 2016; Akman ve Aran, 2015; Şener, 2015; Özalp, 2014; Fırat, 2013; Kara, 2012; Çam, 2009; Büyükerşen, 2008.

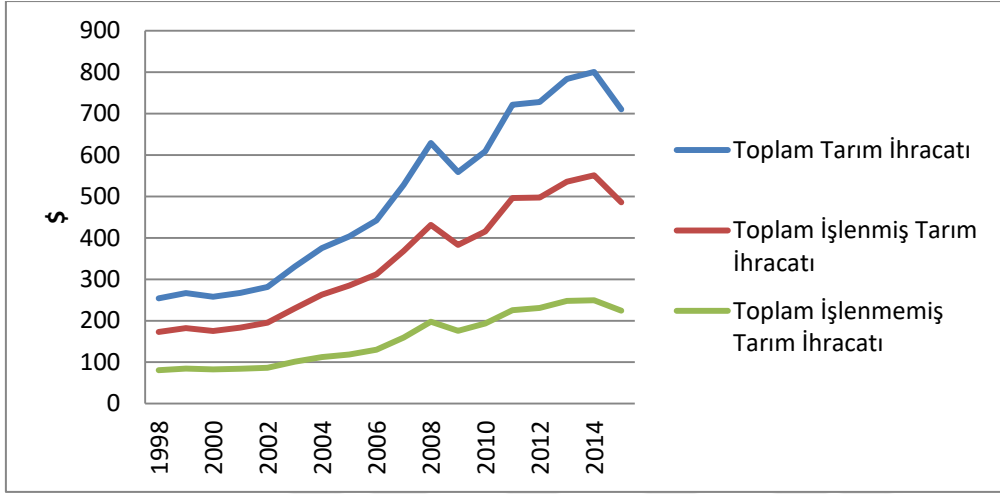
Bali Bakanlar Konferansında müzakere süreci tamamlanan ancak üyelerin 2/3'lük kısmı tarafından henüz onaylanmadığı için yürürlüğe giremeyen "Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması" Ruanda, Umman, Ürdün ve Çad'ın onay belgelerini sunmaları ile 22.02.2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dünya ticaretinin geliştirilmesi açısından önemli bir adım olarak görülen bu anlaşma ile gümrüklerde ortaya çıkan tüm işlem ve prosedür yoğunluğunun azaltılarak maliyet ve zaman kaybının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim Dünya Bankası'nın 2017 yılı Raporuna göre ihracatta sınır ve belge işlemleri için gereken süre ortalama 15-55 saat arasında iken bu işlemlerin ortalama maliyeti 186-306 dolar arasında değişmektedir. İthalat açısından değerlendirildiğinde ise 13-52 saat arasında olan sınır ve belge işlemlerinin ortalama maliyeti 141-293 dolar arasında olmaktadır (GTB, 2017a). Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, ticaret maliyetlerin ortalama %14,3 oranında azalması, 2015-2030 yılları arasında dünya ihracatının yılda % 2.7 ve gayrisafı yurtiçi hasılanın da % 0.5 oranında artması beklenmektedir (GTB, 2017b).

4.6. DTÖ'nün Gelişmekte Olan Ülke Tarımına Etkileri

4.6.1. Ticaret

Dünya ticaretinin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen tüm engellerin ortadan kaldırılarak dünya ticaretinin serbestleşmesini öngören DTÖ' nün çalışmaları birçok sektörü içine alacak şekilde genişleyerek devam etmektedir. Bazen müzakerelerin tıkanma noktasına geldiği süreçte özellikle Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkelerin DTÖ içerisinde almış oldukları aktif roller dünya ticaretindeki payın ülkeler arasında daha adil dağılımına önemli katkıda bulunduğu söylenebilir.

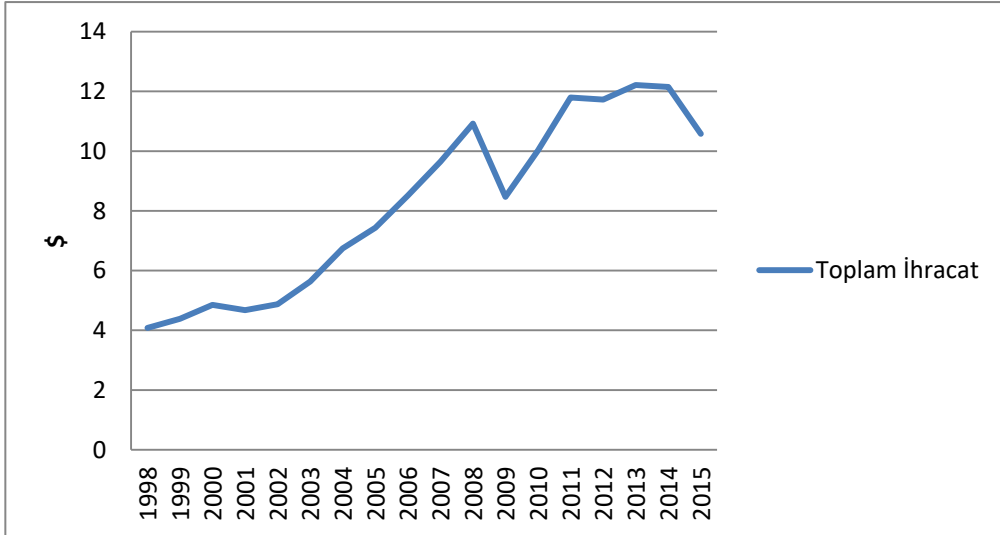
DTÖ' nün dünya ticaretine olan etkileri ülke grupları göz önüne alınarak özellikle tarım ve toplam ihracat yönünden incelendiğinde yıllar içerisinde önemli gelişmelerin yaşandığı görülebilmektedir. Yüksek Gelirli Ülkelerde yıllar itibariyle toplam tarımsal ticaretteki gelişmeler Şekil 4.1'de görülmektedir. 1998 yılında yaklaşık 80 milyar dolar olan toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılına gelindiğinde 224 milyar doları aşmıştır. Toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatındaki gelişmelere bakıldığında ise 1998 yılında yaklaşık 173 milyar dolar olan ilgili ihracat değeri 2015 yılında yaklaşık 486 milyar dolara yükselmiştir. Toplam tarımsal ticarete ise 1998 yılında yaklaşık toplam 254 milyar dolar olan ihracat 2015 yılında 710 milyar dolar olmuştur.

Kaynak: UN Comtrade, 2017' den derlenmiştir.

Şekil 4.1. Yüksek Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1998-2015 (Milyar \$)

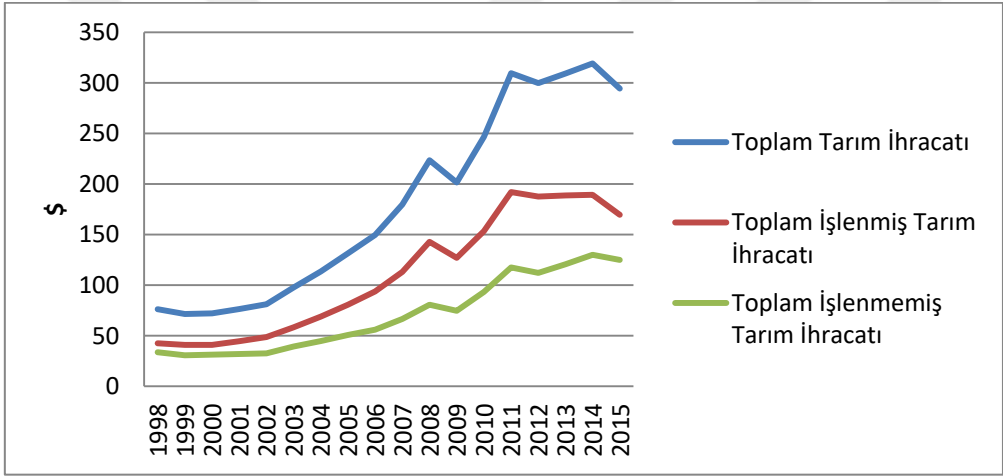
Yüksek Gelirli Ülkelerin 1998-2015 yılları arasında yapmış oldukları toplam ihracat şekil 4.2'de yer almaktadır. Buna göre 1998 yılında ortalama 4 trilyon dolar seviyelerinde olan toplam ihracat, dünyada yaşanan gelişmelere de bağlı olarak değişim göstermiş ve 2008 yılında 11 trilyon dolar düzeyinde iken 2009 yılında 8 trilyon dolara gerilemiştir. 2015 yılında ise 10,6 trilyon dolar olmuştur.

Kaynak: UN Comtrade, 2017' den derlenmiştir.

Şekil 4.2. Yüksek Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$)

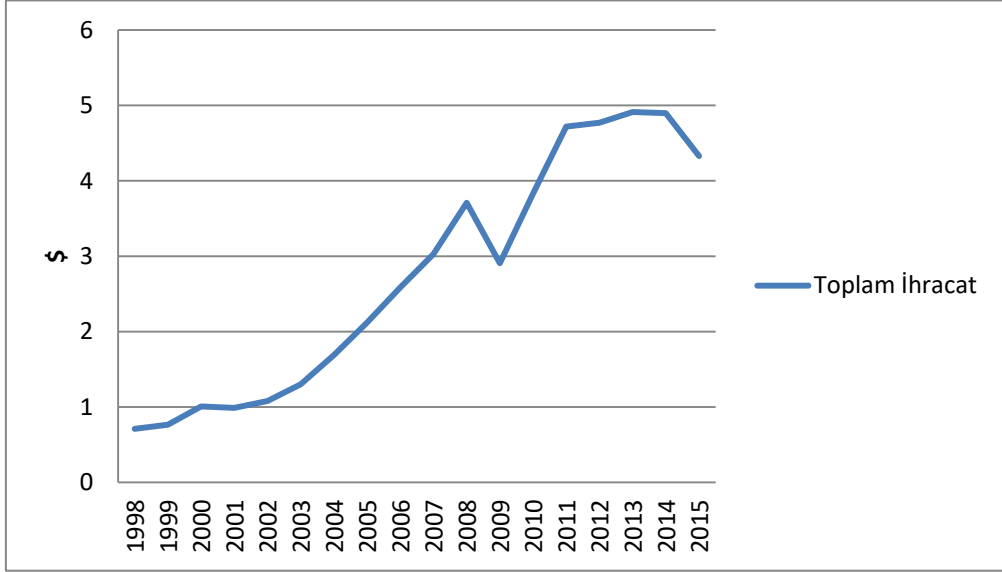
Şekil 4.3’de Üst Orta Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ticaretteki gelişmeleri verilmektedir. 1998 yılında 33 milyar dolar olan toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 125 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracat verileri incelendiğinde 1998 yılında 42 milyar dolar olan ilgili ihracat 2015 yılında 169 milyar dolar olmuştur. 1998 yılında 76 milyar düzeyinde olan toplam tarımsal ihracat 2015 yılına gelindiğinde 294 milyar dolara çıkmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.3. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1998-2015 (Milyar \$)

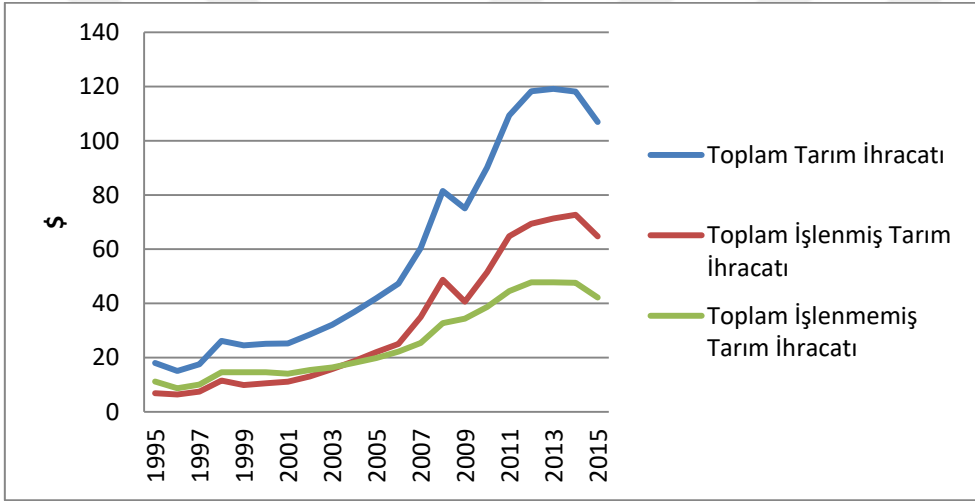
Üst Orta Gelirli Ülkelerin yıllar itibariyle toplam tarımsal ihracat verileri şekil 4.4’te görülmektedir. Buna göre 1998 yılında 710 milyar dolar seviyelerinde olan toplam tarımsal ihracat dünyadaki ekonomik gelişmelere bağlı olarak bazı yıllarda azalma gösterse de genel olarak artışını devam ettirmiş ve 2015 yılında 4,3 trilyon dolar düzeylerine kadar yükselmiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.4. Üst Orta Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$)

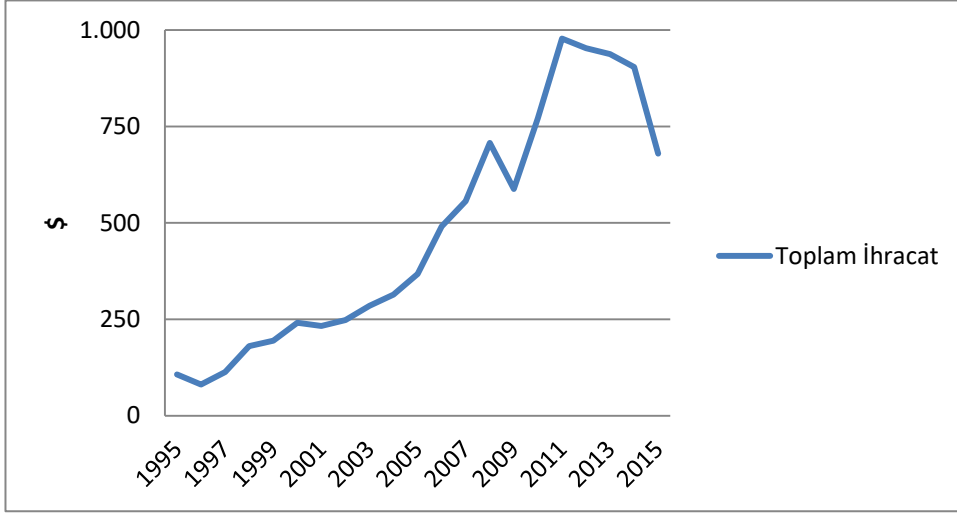
Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ticaret verileri şekil 4.5'te görülmektedir. 1995 yılında 11 milyar dolar olan Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam işlenmemiş tarımsal ürün ihracatı 2015 yılında 42 milyar dolar olmuştur. Toplam işlenmiş tarımsal ürün ihracatına bakıldığında 1995 yılında yaklaşık 7 milyar dolar seviyelerinde olan ilgili ihracat 2015 yılında 65 milyar dolara yükselmiştir. Toplam tarımsal ihracat ise 1995 yılında 18 milyar dolar iken 2015 yılında yaklaşık 107 milyar dolara çıkmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017' den derlenmiştir.

Şekil 4.5. Alt Orta Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1995-2015 (Milyar \$)

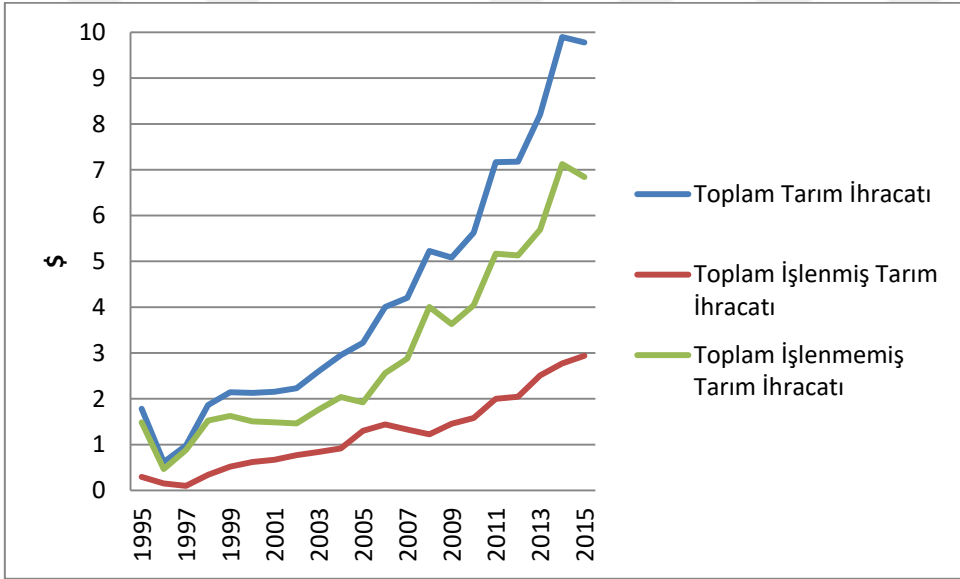
Şekil 4.6’da Alt Orta Gelirli Ülkelerin 1995-2015 yılları arasındaki toplam ihracat verileri yer almaktadır. Buna göre 1995 yılında 107 milyar dolar olan toplam ihracat 2011 yılında 978 milyar dolar seviyelerine kadar çıkmış ancak 2015 yılında 679 milyar dolara gerilemiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.6. Alt Orta Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1995-2015 (Milyar \$)

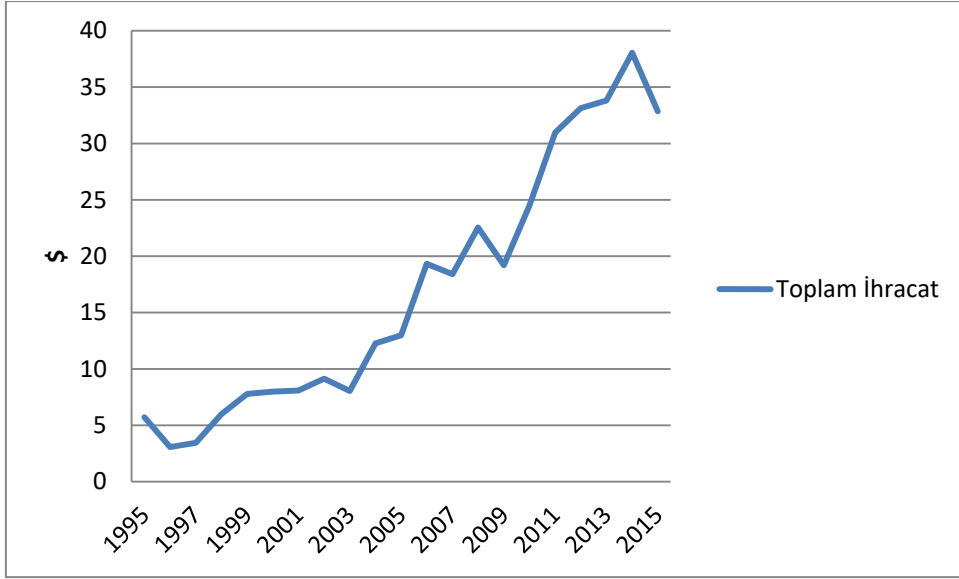
Düşük Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ticaret verileri şekil 4.7’de görülmekte olup 1995 yılında 1,5 milyar dolar düzeyinde olan toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 7 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracat değerleri yıllar itibariyle incelendiğinde 1995 yılında 295 milyon dolar olan ilgili değer 2015 yılına gelindiğinde 3 milyar dolara yükselmiştir. Toplam tarımsal ihracat ise 1995 yılında 1,8 milyar dolar iken 2015 yılında bu rakam 10 milyar dolar olmuştur.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.7. Düşük Gelirli Ülkelerde Toplam Tarımsal Ticaret, 1995-2015 (Milyar \$)

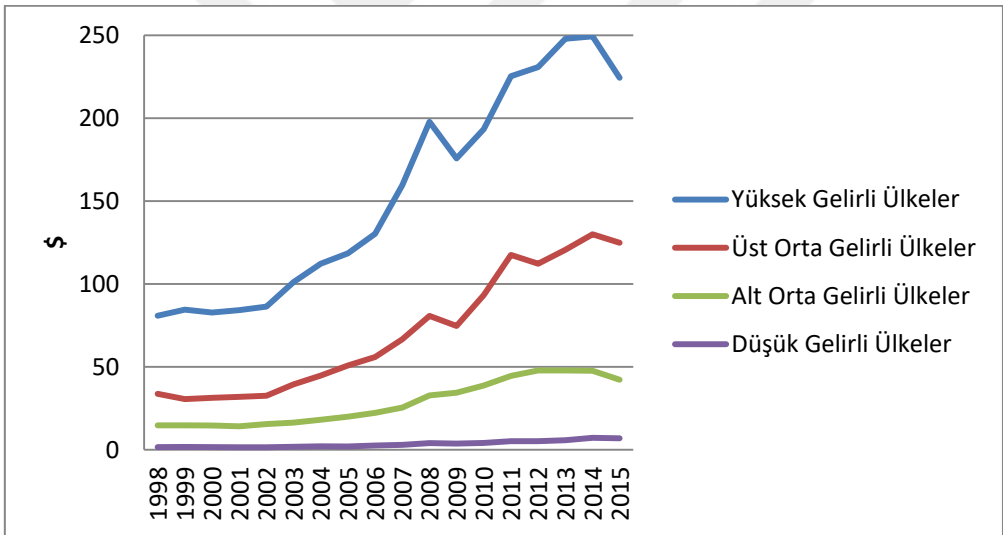
Düşük Gelirli Ülkelerin 1995-2015 yılları arasındaki toplam ihracat verileri şekil 4.8’de verilmektedir. Buna göre yaklaşık 6 milyar dolar olan toplam ihracat 2015 yılında 32,9 milyar dolar düzeyine yükselmiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.8. Düşük Gelirli Ülkelerde Toplam İhracat, 1995-2015 (Milyar \$)

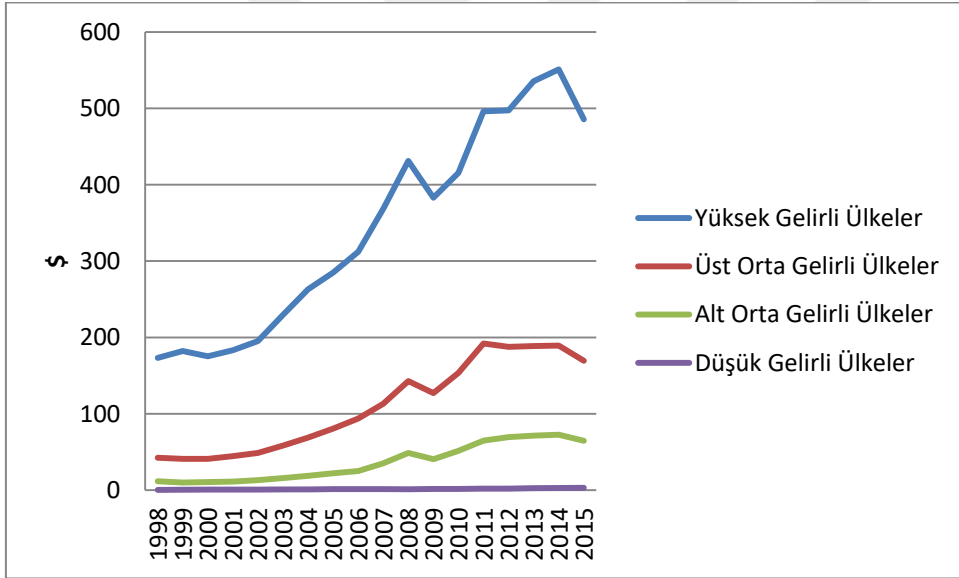
Toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı yıllar ve ülke grupları itibarıyla şekil 4.9'da verilmektedir. 1998 yılında 80 milyar dolar olan Yüksek Gelirli Ülkelerin işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 224 milyar dolar olmuştur. Üst Orta Gelirli Ülkelerin 1998 yılında toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı 33 milyar dolar seviyelerindeyken 2015 yılında bu rakam 125 milyar dolara yükselmiştir. Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı incelendiğinde ise 1998 yılında toplam 14 milyar dolar olan ilgili değer 2015 yılına gelindiğinde 42 milyar dolara çıkmıştır. Düşük Gelirli Ülkelerin toplam işlenmemiş tarım ürünleri ihracatı ise 1998 yılında 1,5 milyar dolar seviyelerinde iken 2015 yılında bu rakam 7 milyar dolar olmuştur.

Kaynak: UN Comtrade, 2017' den derlenmiştir.

Şekil 4.9. Toplam İşlenmemiş Tarım Ürünleri İhracatı, 1998-2015 (Milyar \$)

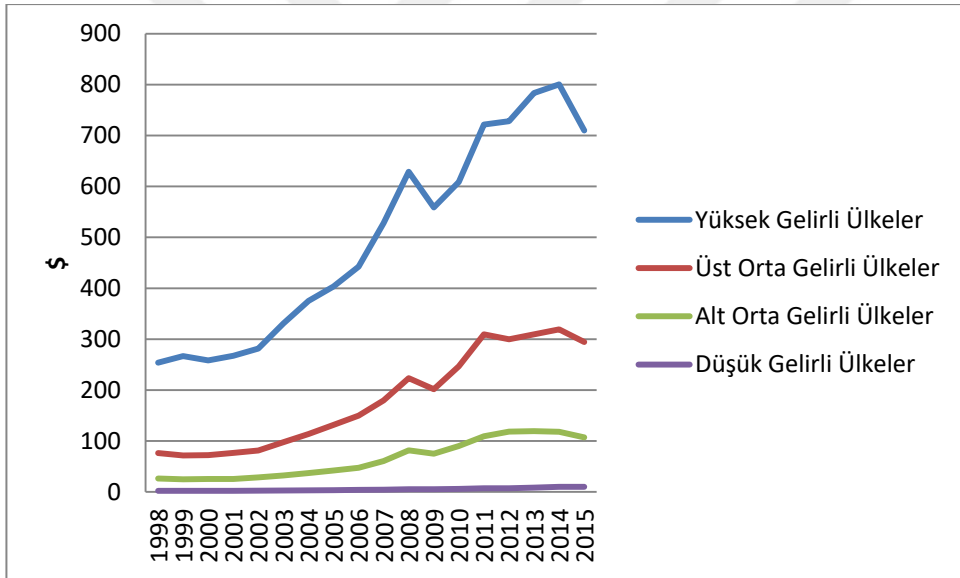
Şekil 4.10'da toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatı verileri ülke grupları itibariyle görülmektedir. 1998 yılında 173 milyar dolar olan Yüksek Gelirli Ülkelerin toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatı 2015 yılında 486 milyar dolara yükselmiştir. Üst Orta Gelirli Ülkelerin verileri incelendiğinde toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatı 1998 yılında 42 milyar dolardan 2015 yılında 169 milyar dolara çıkmıştır. Alt Orta Gelirli Ülkelerin ihracat rakamlarına bakıldığında ise 1998 yılında 11 milyar dolar olan ilgili değer 2015 yılında 65 milyar dolar olmuştur. Düşük Gelirli Ülkelerin toplam işlenmiş tarım ürünleri ihracatı 1998 yılında 338 milyon dolar seviyelerindeyken 2015 yılında 3 milyar dolara yükselmiştir.

Kaynak: UN Comtrade, 2017' den derlenmiştir.

Şekil 4.10. Toplam İşlenmiş Tarım Ürünleri İhracatı, 1998-2015 (Milyar \$)

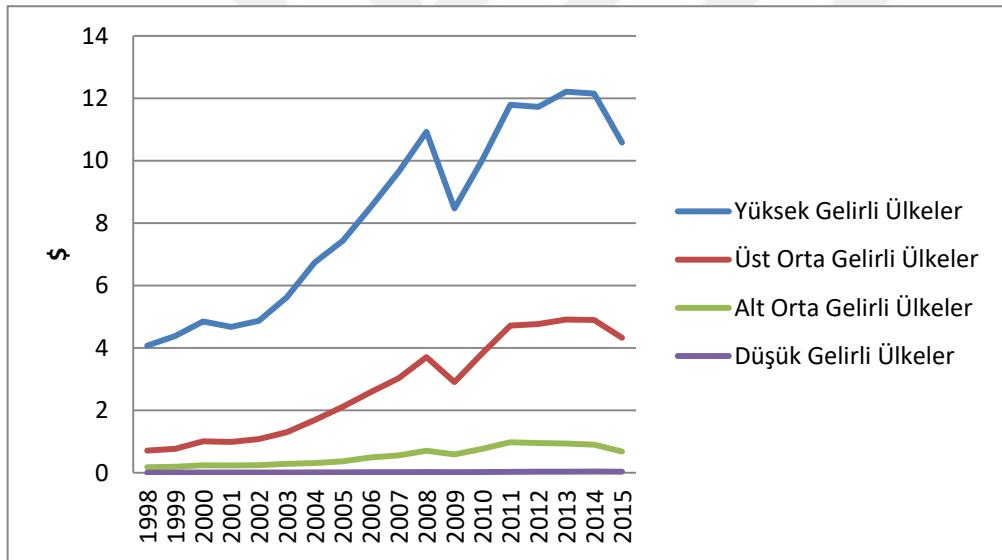
Ülke gruplarının yıllar itibarıyla toplam tarım ihracat verileri şekil 4.11’de yer almaktadır. Buna göre Yüksek Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ihracatı 1998 yılında 253 milyar dolar iken 2015 yılında 710 milyar dolar olmuştur. Üst Orta Gelirli Ülkelerin verilerine bakıldığında 1998 yılında 76 milyar dolar olan toplam tarımsal ihracatı 2015 yılında 294 milyar dolara çıkmıştır. 1998 yılında 26 milyar dolar olan Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ihracatı 2015 yılında 107 milyar dolara yükselmiştir. Düşük Gelirli Ülkelerin toplam tarımsal ihracatı incelendiğinde ise 1998 yılında 1,8 milyar dolar olan ilgili değer 2015 yılına gelindiğinde 10 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.11. Toplam Tarımsal İhracat, 1998-2015 (Milyar \$)

Toplam ihracattaki gelişmeler yıllar itibariyle şekil 4.12’de görülmektedir. Buna göre 1998 yılında 4 trilyon dolar olan Yüksek Gelirli Ülkelerin toplam ihracatı 2015 yılında 10,6 trilyon dolara yükselmiştir. Üst Orta Gelirli Ülkelerin 1998 yılındaki toplam ihracatları 710 milyar dolar düzeyinde iken 2015 yılında bu rakam 4,3 trilyon dolara çıkmıştır. Alt Orta Gelirli Ülkelerin toplam ihracat verileri incelendiğinde ise 1998 yılında 180 milyar dolar olan toplam ihracat 2015 yılında 679 milyar dolar olmuştur. Düşük Gelirli Ülkelerin yıllar itibariyle toplam ihracattaki gelişmelerine bakıldığında 1998 yılında 6 milyar dolar seviyelerinde olan toplam ihracat 2015 yılında 32,9 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.12. Toplam İhracat, 1998-2015 (Trilyon \$)

Ülke gruplarındaki ilgili dönemde tarımsal ve toplam ihracattaki büyüme oranları trend yöntemiyle belirlenmiş olup Çizelge 4.8’de sunulmuştur. Buna göre hem tarım sektöründe hem de toplam ihracatta büyüme oranları benzerlik göstermekle beraber üst orta gelir grubunda büyüme oranı toplam ihracatta daha fazladır (%12,5). Ancak yüksek gelir grubunun ihracat değerleri çok yüksek olduğundan bu büyüme hızları aradaki makasın kapanmasını zorlaştırmaktadır.

Çizelge 4.8. Ülke Gruplarına Göre Tarımsal ve Toplam İhracatta Büyüme Oranları, %, 1998-2015

Ülke Grupları	Tarım	Toplam
Yüksek Gelirli Ülkeler	7.8	7
Üst Orta Gelirli Ülkeler	10	12.5
Alt Orta Gelirli Ülkeler	11	10
Düşük Gelirli Ülkeler	10	11

Kaynak: UN Comtrade, 2017’den derlenmiştir.

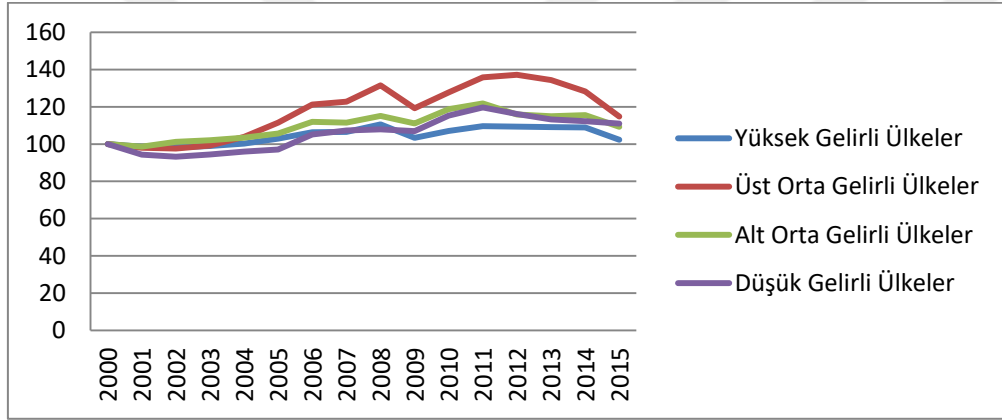
Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için ülke gruplarının tarımsal ve toplam ihracat içindeki payları 1998 ve 2015 itibarıyla Çizelge 4.9’da sunulmuştur. Buna göre yüksek gelir grubundaki ülkelerin dünyadaki payı 2015 yılında baz yılına göre % 71’den % 63’e inerken, diğer gelir grubundakilerin ise artmıştır. Ancak bu artış düşük gelir grubunda oransal artış olarak yüksek görünmesine rağmen dünya tarımsal ihracatındaki pozisyonlarında önemli bir değişikliğe yol açmamıştır ve bu ülkelerin payları hala %1’den azdır. Toplam ihracata baktığımızda ise yüksek gelir grubundaki ülkelerin payları 1998’de % 68 civarındayken bu oran 2015’de oldukça artarak % 85 civarına yükselmiştir. Diğer bütün ülke gruplarının payı ise oldukça azalmıştır. Özellikle alt orta gelir grubundaki ülkelerin dünya toplam ihracatındaki payı 17 yıl içerisinde %1’in altına düşmüştür.

Çizelge 4.9. Ülke Gruplarının Dünya Tarımsal ve Toplam İhracattaki Payları, 1998-2015

Ülke Grupları	Dünya Tarım İhracatındaki Pay, %		Dünya Toplam İhracattaki Pay, %	
	1998	2015	1998	2015
Yüksek Gelirli Ülkeler	71	63,4	67,7	84,9
Üst Orta Gelirli Ülkeler	21,2	26,2	27,7	14,8
Alt Orta Gelirli Ülkeler	7,2	9,5	4,3	0,2
Düşük Gelirli Ülkeler	0,5	0,9	0,2	0,1

Kaynak: UN Comtrade, 2017’ den derlenmiştir.

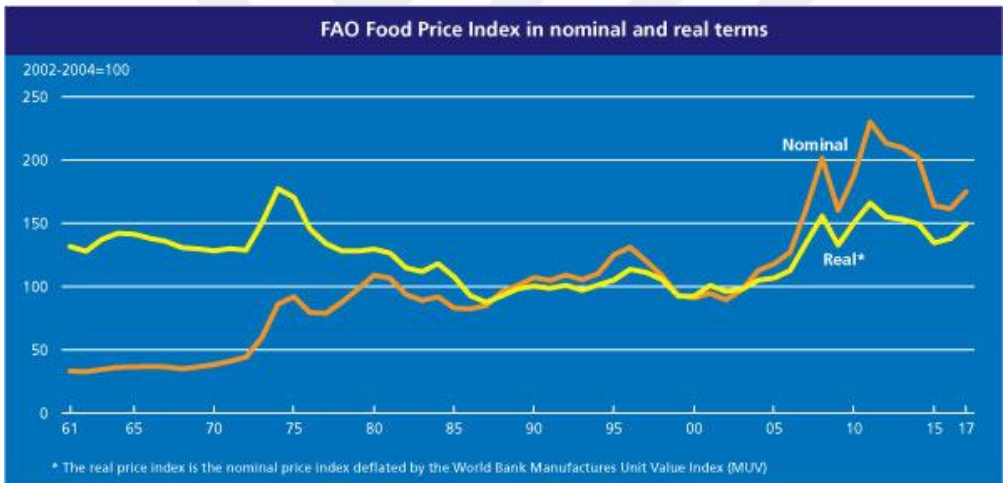
Şekil 4.13'te 2000-2015 yılları arasındaki ülke gruplarına ait ticaret hadleri ortalamaları yer almaktadır. Ticaret hadleri, “bir ülkenin sattığı ve satın aldığı malların fiyatlarındaki değişimler dolayısıyla, dış ticaretten kazançlı ya da zararlı çıktığını göstermeye yarayan kavramdır” (Seyidoğlu, 1998). Buna göre 2004 yılına kadar olan ticaret hadlerinin baz yılı olan 2000 yılının altında olduğu görülmektedir. 2004 yılından sonra ise ticaret hadleri tüm ülke grupları için yükselmeye başlamış olup bu artış üst orta gelir grubunda en yüksek olmuştur.

Kaynak: WB, 2017’ den derlenmiştir.

Şekil 4.13. Ticaret Hadleri, 2000-2015

Ticaret hadlerinin özellikle düşük ve orta gelir grubundaki yükselişin kaynağının bulabilmek için küresel Gıda Fiyatları Endeksi (FAO, 2017) incelenebilir (Şekil, 4.14). Buna göre dünya gıda fiyatları 1980’li yıllardan başlayarak düşüşe geçmiştir. Bunun nedeni tarımda teknoloji kullanımının artması ve sonuçta yüksek verim sonucu gıda fiyatlarının düşüşü ile açıklanabilir. Küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz 1990’lı yıllardan itibaren ise artan gelir, nüfus artışı ve talepte gözlemlenen artış dünya gıda fiyatlarında yeniden bir yükselişe neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatlarında tarımsal ürünlerin önemli yer tutması ve petrol fiyatlarında gözlenen düşüş ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülke grupları lehine değişmesine neden olmuş olabilir.

Kaynak: FAO, 2017.

Şekil 4.1.4. FAO Gıda Fiyatları Endeksi, 1961-2017

Bilindiği üzere Singer-Prebisch tezi tarım ürünleri fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarından daha yavaş artacağı ve uzun vadede ticaret hadlerinin birincil ürünleri ihraç eden gelişmekte olan ülkeler aleyhine gelişerek aşağı yönlü bir trend izleyeceği argümanını işlemektedir (Singer, 1950; Prebisch, 1950). Bu da sonuçta ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyecektir. Aslında artan nüfus ve tarımsal alanların azalması ise birincil ürün fiyatlarına yukarı yönlü etki etmesine rağmen gelişmiş ülkelerdeki sanayi ürünleri fiyatlarındaki azalmayı engelleyici tekelleri yapı ve sürekli teknolojik gelişmeler bu eğilimin gelişmiş ülkeler yönünde oluşmasına yol açabilmektedir. Ancak bu argümanın geçerliliği tartışmalıdır. İlgili ticaret hadlerindeki son dönemdeki duruma bakıldığında sonuçlar bu tezi

doğrulamamakla beraber uzun dönemdeki etkiler açısından yorum yapmak erken olabilir.

4.6.2. Gıda Güvenliği Standartları

Gıda güvenliği standartları ticaret üzerinde genel olarak üç çeşit etkide bulunmaktadır. Ticareti engelleyici, nötr ve katalizör etkisi (Atıcı, 2013). Ticareti engelleyici etki standartlar ve sınırlamaların ticareti azaltmasıyla ortaya çıkmaktadır. Nötr etki daha çok gelişmiş ülkelerin yeni standartlara hızlı adapte olması ve böylece ticaret hacminde önemli bir değişimin olmaması durumudur. Katalizör etki ise ihracatçı ülkelerin yatırım, ölçek etkisi, Araştırma-Geliştirme vb. araçlarla standartlara uyum sağlamasını ve bu şekilde pazar hacimlerini genişletmesini belirtir. Bu konuda direkt olarak bir veri olmadığından bu konularda yapılan çalışmalar yol gösterici olacaktır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki gelişmekte olan ülkeler teknik altyapılarının yetersizliği nedeniyle sadece yüksek gıda güvenliği standartlarına uyum sağlamada zorluk çekmeyip aynı zamanda kendi tüketicilerinin sağlığını koruma amacıyla standartlarını geliştirme ve uygulama konusunda da zorluk çekmektedirler. Bu konuda yapılan çeşitli çalışmalar farklı sonuçlara ulaşmaktadır: Gebreessyesus (2015) Etiyopya'daki çiçek üreticileri üzerinde yapmış olduğu bir anket çalışmasında büyük ölçekli ve yabancı firmaların standartları kabul etmede etkili olduğunu belirlemiştir. Ferro et al., (2015) standart kısıtlama indeksi oluşturarak 61 ithalatçı ülkenin pestisitler için uyguladığı maksimum rezidü limiti (MRL) sınırlarının tarımsal ihracat etkisini ekonometrik olarak incelemişler ve standartların başlangıçta sadece sabit masrafları artırdığını, adaptasyon süreci sonunda ise ihracat üzerinde olumsuz bir etkide bulunmadığını belirlemişlerdir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin bu standartlardan daha olumsuz etkilendiği de belirtilmiştir. Shepherd and Wilson (2013) çekim modeli kullandıkları çalışmalarında AB'nin uyguladığı gönüllü standartların gelişmekte olan ülke ticaretini kısıtladığını ancak ISO eşdeğeri standartların ise kısıtlayıcı etkisinin daha az olduğunu bulmuşlardır. Jongwanich (2009) ise yapmış olduğu bir çalışmada SPS standartlarının gelişmekte olan ülkelerin işlenmiş tarımsal ürün ticaretini kısıtladığını belirterek bunun nedenini bu tür standartların diğer kısıtlamalara göre daha az şeffaf olmasına bağlamıştır. Anders et al., (2009) ABD'de 1997 yılında uygulamaya başlanan HACCP standartlarının etkisini panel veri kullanarak incelemiş ve bu standartların gelişmiş ülkelerin balıkçılık ürünü ihracatını olumlu geliştirmekte olan ülkelere ise ihracatını negatif yönde etkilediğini bulmuş ve

standartların katalizör olarak ticareti geliştirme yönündeki savların doğru olmadığını belirtmiştir. Otsuki et al., (2001) AB'nin harmonize edilmiş aflatoksin standartlarının gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ihracatına etkilerini 1989-1998 arasında ekonometrik olarak incelemişler ve bu standartların Afrika ülkelerinin AB'ye olan tahıl ve kuru meyve ihracatını engelleyeceğini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere çalışmaların birçoğu gıda güvenliği standartlarının özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatında bazı pozitif etkilerinin olmasına rağmen genelde engelleyici bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda standartların gelişmekte olan ülke tarımlarına zarar vermemesi için uluslararası işbirliği ve kapasite gelişimine yönelik yardımların önemli olduğu açıktır. Öte yandan gümrükleme ve idari prosedürler gelişmekte olan ülkelerin en çok karşılaştığı tarife dışı engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (OECD, 2005). WTO görüşmelerinde 2013 Bali Anlaşmasıyla imzalanan ve 2017 yılında Kenya'daki görüşmelerle yürürlüğe giren Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması küresel ticaretin artırılmasında önemli bir rol oynayabilir. WTO (2017d) tahminlerine göre bu anlaşma ticaret masraflarını %14 azaltıp küresel ticareti 1 trilyon USD artırabilir.

5. SONUÇ

Bu çalışma DTÖ reformlarının tarımsal ve toplam ticarete olan etkilerini ülke gelir grupları itibariyle analiz etmiştir. 1998-2015 yılları arasını kapsayan dış ticaret verileri incelendiğinde yüksek ve üst orta gelir grubundaki ülkelerin ticaretin serbestleşmesinden en fazla yarar sağladıkları ve ihracatlarını artırdıkları ortaya çıkmaktadır. Düşük ve alt orta gelir grubundaki ülkeler ise istenilen düzeyde dış ticaretten pay alamadıkları gibi gelişmiş ülkelerle aralarındaki ticaret makası da açılmaktadır. Ayrıca yüksek gelir grubundaki ülkelerin dış ticaretlerinde işlenmiş ürünler ağırlıklı olarak yer alırken, düşük gelirli ülkelerde ise işlenmemiş ve ham madde ihracatı hala önemini korumaktadır. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ticarete konu olan ürünlerinin çeşitliliğinin ve katma değerinin düşük kalmasına ve ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşmalarına yol açmaktadır.

Ülke gruplarının toplam ve tarımsal ticaretlerindeki gelişmelerine bakıldığında yıllar itibariyle makasın arttığı görülebilmektedir. Yüksek Gelirli Ülke Gruplarının 2015 yılında yapmış oldukları toplam tarım ticareti Düşük Gelirli Ülke Grubundaki toplam tarım ticaretinin 71 katıdır. Aynı görünüm toplam ihracat için ise daha fazladır. Yüksek Gelirli Ülke Gruplarının 2015 yılında yapmış oldukları toplam ihracat Düşük Gelirli Ülke Grubundaki toplam ihracatın 331 katıdır. Dış ticaret hadlerinde ise gelişmekte olan ülkeler lehine bir düzelve gözlemlenmektedir. Ancak özellikle düşük gelirli ülkelerde ham madde ihracatının oldukça önemli bir pay alması ödemeler dengesi açısından hala sorunlar yaşanacağını göstermektedir.

DTÖ geliştirmekte olan ülke grubunda olan Türkiye Uruguay Round Anlaşmasında öngörülen taahhütlerini yerine getirmiş ve ayrıca Gümrük Birliği çerçevesinde ilgili taahhütlerin de ilerisinde ticaretini serbestleştirmiştir (MFA, 2017). Gelecekteki tarım müzakerelerinde ülkemizin tarımsal çıkarlarının korunması için %10 de minimis kuralının devamı ve gelişmekte olan ülkelerin koruma oranlarında indirimde esnekliğin devam ettirilmesi olumlu olacaktır. Ayrıca tarife dışı önlemlerin tarımsal ihracatımıza negatif etkisinin önlenmesi için gıda güvenliği konusu önem kazandığından bu konuda gerekli önlemlerin alınması ve anlaşmazlıklarda ilgili DTÖ mekanizmalarının etkin kullanılması gerekmektedir.

DTÖ tarafından uzun müzakereler neticesinde kabul edilen ve 2017 yılında yürürlüğe giren Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması gereğince dış ticarete konu belge işlemlerinin azaltılmasının önü açılmıştır. Bu sayede dış ticaretin daha hızlı ve etkin bir şekilde yapılabilmesi sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeleri bekleyen daha birçok sorun bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, tarife dışı engellerin yani gıda güvenliği standartları ve diğer bazı bürokratik işlemlerin hala etkinliğini önemli ölçüde önemini koruması ve bu ülkelerin özellikle gıda güvenliğiyle ilgili yüksek düzeyde kısıtlayıcı düzenlemelere uyum sağlayacak teknik kapasitelerinin yetersiz olması olarak belirtilebilir. Ayrıca özellikle gelişmekte olan düşük gelir grubundaki ülkeler kendilerine karşı uygulanan teknik engelleri DTÖ mekanizması içerisinde gündeme getirememektedir. İlerideki çalışmalar, ilgili güncel anlaşmaların gelişmekte olan ülkelere etkisini ampirik olarak belirleyebilir. Bu tür sorunların çözümüne yönelik olarak gelişmekte olan ülkelerin ürün çeşitliliği ve işlenmiş ürün ticaretine önem vermeleri, gelişmiş ülkelerin de bu ülkelere yönelik teknik ve kapasite artırımına yönelik katkılarının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Aerts, G. Ö. (2009). Dünya Ticaret Örgütü: Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması ve Türkiye'nin Taraf Olduğu Uyuşmazlıklar. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Akman, S., Aran, B. (2015). DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı ve Dünya Ticaretinin Geleceği. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu, Ankara.
- Anders, S.M., Caswell, J.A. (2009). Standards as Barriers versus Standards as Catalysts: Assessing the Impact of HACCP Implementation on U.S. Seafood Imports. **American Journal of Agricultural Economics**, 91: 310-321.
- Atıcı, C. (2013). Food Safety Regulations and Export Responses of Developing Countries. The Case of Turkey's Fig and Hazelnut Exports. FAO Commodity and Trade Policy Research Paper No:39.
- Aydın, C. (2004). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Müzakereleri, AB ve Türkiye' nin Pozisyonları. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Azmak, O. (2012). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının ve Müzakerelerinin Türkiye Tarımına Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- Banga, R. (2016). New issues in multilateral trade negotiations. **Economic and Political Weekly**, 51(21): 28-32.
- Bulut, C. (2007). Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü Üyeliğinin Değerlendirilmesi. **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2: 59-73.
- Büyükerşen, A. (2008). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması' nın Sonuçları ve Türkiye Örneği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.
- Büyüktaşkın, Ş. (1997). Dünya Ticaret Sistemi: GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye. Esbank, Ankara.

- Çam, Z. (2009). Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Dünya Ticaret Örgütü ve Türk Tarım Politikaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çolak, Ş. (2013). Rusya' nın Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği ve Türkiye Üzerine Etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ensari, C.B. (2015). Dünya Tarım Ticaretinde DTÖ Müzakereleri Kapsamında Pazara Giriş Uygulamaları ve Türkiye' nin Tutumu. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Ankara.
- FAO, (2017). FAO Food Price Index. Erişim: (<http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>)
- Ferro, E., Otsuki, T., Wilson, J. (2015). The effect of product standards on agricultural exports. **Food Policy**, 50: 68-79.
- Fırat, C. (2013). Dünya Ticaret Örgütü IX. Bakanlar Konferansı Toplantı Sonuçları. Ekonomi Bakanlığı, Ankara.
- Gebreesyesus, M. (2015). Firm adoption of international standards: Evidence from the Ethiopian floriculture sector. **Agricultural Economics**, 46(1): 139-155.
- Jongwanich, J. (2009). The impact of food safety standards on processed food exports from developing countries. **Food Policy**, 34: 447-457.
- Kara, K.T.Y. (2012). Dünya Ticaret Örgütü ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları: Sorunlar, Çözümler ve Türkiye' ye Yansımaları. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Odaman, S. (2007). Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Türkiye Bağlamında Şeker Sektörünün Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- OECD, (2005). Analysis of Non-Tariff Barriers of Concern to Developing Countries. OECD Trade Policy Working Papers No. 16.

- Oral, N. (2006). Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar: IMF ve Dünya Bankası Programlarının Türkiye Tarımına Etkileri. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi, Ankara.
- Otsuki, T., Wilson, J.S., Sewadeh, M. (2001). Saving two in a billion: Quantifying the trade effect of European food safety standards on African exports. **Food Policy**, 26: 4915-514.
- Özalp, B. (2014). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması Çerçevesinde İleri Tarım Müzakerelerindeki Gelişmeler ve Türkiye Tarımı Üzerine Etkileri. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Prebisch, R. (1950). The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. New York: United Nations.
- Sakarya, O.A. (2002). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Müzakereleri Sürecinde Gelişmiş, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye' nin Müzakere Pozisyonları ve Beklentiler. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Seyidoğlu, H. (1998). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. 12. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 808 s.
- Shepherd, B., Wilson, N.L.W (2013). Product standards and developing country agricultural exports: **The case of the European Union. Food Policy**, 42: 1-10.
- Singer, H.W. (1950). The US Foreign Investment in Underdeveloped Areas: The Disteribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries. **American Economic Review**, 40: 473-485.
- Şener, D. (2015). Dünya Ticaret Örgütü Çatısı Altındaki Düzenlemelerin Küreselleşmeye Katkısı. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, MFA. DTÖ. (2017).http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa

- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2017b). (<http://ab.gtb.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-ticaretin-kolaylastirilmasi-anlasmasi-ic-onay-sureci-tamamlandi>).
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, GTB, (2017a). 2017 İş Ortamı Raporu. Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, Ankara, 86-88. Erişim: (http://risk.gtb.gov.tr/data/52c2b9c5487c8e312c01317f/DB2017_Ocak%202017.pdf)
- Tamini, L. Ghazalian, P., Gervais, J.-P. , Larue, B. (2012). Trade Liberalization in Primary and Processed Agricultural Products: Should Developing Countries Favour Tariff or Domestic Support Reductions. **International Economic Journal**, 26(1): 85-107.
- UN Comtrade, (2017). Erişim: (<https://comtrade.un.org>)
- Ünüvar, İ. F. (2012). Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Gümrük Tarife Oranlarında Olası İndirimin Türkiye’ de Şeker Piyasasına Etki Analizi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Verma, M. Hertel, T.W., Venezuela, E. (2011). Are the poverty effects of trade policies invisible. **World Bank Economic Review**, 25(2): 190-211.
- WB, (2017). World Bank Country and Lending Groups. Erişim: (<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>)
- Wilkinson, R. Hannah, E. Scott, J. (2016). The WTO in Nairobi: The Demise of the Doha Development Agenda and the Future of the Multilateral Trading System. **Global Policy**, 7(1): 247-255.
- WTO, (2017a). Basics.
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm Erişim: (www.wto.org)
- WTO, (2017b). Ministerial Conferences. Erişim: (https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm)
- WTO, (2017c). Agreement on Agriculture. Erişim: (https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm)

WTO, (2017d). Trade Facilitation Agreement.

https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm

Yapar, S. (2004). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türk Tarımına Etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Yenipazarlı, A. (2003). Dünya Ticaret Örgütü, Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Rolü, Önemi ve Türkiye. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Yılmaz, S. B. (2016). Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Görüşmeleri ve Getirdikleri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yolchuyev, R. (2016). Uluslararası Ticaret Düzenlemeleri Bağlamında Dünya Ticaret Örgütü Kuralları ve Sözleşmelerinin İncelenmesi ve Türkiye İçin Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri, İstanbul.

EKLER

Ek 1. Gelir Gruplarına Göre Ülkelerin Sınıflandırılması

Ülke Grupları	Gelir	Ülkeler
Yüksek Gelirli Ülkeler	≥ 12476 \$	Andorra Antigua ve Barbuda Aruba Avustralya Avusturya Bahamalar Bahreyn Barbados Belçika Bermuda Britanya Virjin Adaları Brunei Kanada Cayman Adaları Şili Hırvatistan Curaçao Kıbrıs Cumhuriyeti Çek Cumhuriyeti Danimarka Estonya Faroe Adaları Finlandiya Fransa Fransız Polinezyası Almanya Celebitarik Yunanistan Grönland Hong Kong Macaristan İzlanda İrlanda İsrail İtalya Japonya Güney Kore Kuveyt Letonya Litvanya Lüksemburg Makao Malta Hollanda Yeni Kaledonya

		Yeni Zelanda Kuzey Mariana Adaları Norveç Umman Polonya Portekiz Katar San Marino Suudi Arabistan Seyşeller Singapur Sint Maarten Slovakia Slovenya İspanya Saint Kitts ve Nevis İsveç İsviçre Trinidad ve Tobago Turks ve Caicos Adaları Birleşik Arap Emirlikleri Birleşik Krallık Amerika Birleşik Devletleri Uruguay Amerika Birleşik Devletleri Virjin Adaları
Üst Orta Gelirli Ülkeler	4036-12475 \$	Arnavutluk Cezayir Samoa Angola Arjantin Azerbaycan Beyaz Rusya Belize Bosna-Hersek Botsvana Brezilya Bulgaristan Çin Kolombiya Kosta Rika Küba Dominika Dominik Cumhuriyeti Ekvator Ginesi Ekvador Fiji Gabon Gürcistan Grenada Guyana

		İran Irak Jamaika Ürdün Kazakistan Lübnan Libya Makedonya Cumhuriyeti Malezya Maldivler Marshall Adaları Mauritius Meksika Karadağ Namibya Palau Panama Paraguay Peru Romanya Rusya Sırbistan Güney Afrika Cumhuriyeti Saint Lucia Saint Vincent ve Grenadinler Surinam Tayland Türkiye Türkmenistan Tuvalu Venezuela
Alt Orta Gelirli Ülkeler	1026-4035 \$	Ermenistan Bangladeş Bhutan Bolivya Yeşil Burun Adaları Kamboçya Kamerun Demokratik Kongo Cumhuriyeti Fildişi Sahili Cibuti Mısır El Salvador Gana Guatemala Honduras Hindistan Endonezya Kenya Kiribati

		Kırgızistan Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti Lesotho Moritanya Mikronezya Federal Devletleri Moldova Moğolistan Fas Myanmar Nikaragua Nijerya Pakistan Papua Yeni Gine Filipinler Samoa Sao Tome ve Principe Solomon Adaları Sri Lanka Sudan Svaziland Suriye Tacikistan Doğu Timor Tonga Tunus Ukrayna Özbekistan Vanuatu Yemen Zambiya
Düşük Gelirli Ülkeler	<=1025 \$	Afganistan Benin Burkina Faso Burundi Orta Afrika Cumhuriyeti Çad Komorlar Demokratik Kongo Cumhuriyeti Eritre Etiyopya Gambiya Gine Gine-Bissau Haiti Kuzey Kore Liberya Madagaskar Malavi Mali Mozambik

		Nepal Nijer Ruanda Senegal Sierra Leone Somali Güney Sudan Tanzanya Togo Uganda Zimbabve
--	--	--

Kaynak: WB, 2017

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Sinan ÇİFTÇİ

Doğum Yeri ve Tarihi : Demirci-1986

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Yüksek Öğrenimi : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yerel Yönetimler Bölümü

Yüksek Öğrenimi :Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Yabancı Diller : İngilizce

İLETİŞİM

E-Posta Adresi : sinannciftci@gmail.com

Tarih : .../.../2018